

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Антків Володимир Васильович
РИЗИКИ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ: ОСОБЛИВОСТІ
ОЦІНКИ ТА СПОСОБИ МІНІМІЗАЦІЇ

Спеціальність 8.03050802 – банківська справа
Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студент групи БСс-51

В. В. Антків

Науковий керівник:

д.е.н., професор

О.В.Дзюблюк

Дипломну роботу допущено

до захисту:

«__»_____2013 р.

Завідуючий кафедрою банківської справи,

доктор економічних наук, професор

О.В.Дзюблюк

Тернопіль – 2013

З М І С Т

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ТА ВИДИ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ	
1.1. Комерційні банки як головні інститути фінансового посередництва в економіці: структура і склад їх операцій.....	7
1.2. Поняття та основні види ризиків, що супроводжують банківську діяльність в ринкових умовах господарювання.....	9
1.3. Характеристика основних методів оцінки та мінімізації банківських ризиків.....	24
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	35
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ АСПЕКТІВ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ В УКРАЇНІ	
2.1. Організаційні основи побудови ризик-менеджменту комерційного банку	54
2.2. Проблеми організації управління ризиками банківської діяльності в умовах кризових явищ в економіці України.....	67
2.3. Методи оцінювання та мінімізації основних видів ризиків у вітчизняній банківській практиці.....	72
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	77
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ	
3.1. Оцінка зарубіжного досвіду оцінки та мінімізації ризиків банківської діяльності та можливості його використання в Україні.....	80
3.2. Перспективи удосконалення механізму управління основними видами банківських ризиків	82
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	86

ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96

ВСТУП

Для ринкової економіки, банківська система має найважливіше значення. Завдяки її посередницької функції відбувається розподіл фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання. Незважаючи на порівняно молодий вік комерційних банків України та на те, що ще досі вони поступаються банківським системам розвинених країн, останнім часом роль українських банків у фінансовій сфері помітно посилилась. Дослідження діяльності українських банків при здійсненні кредитних операцій визначається інформаційним та методичним забезпечення з оцінки банківських ризиків, їх дефіцитом. На діяльності комерційних банків негативне має значення відсутність узагальненого досвіду і комплексних наукових досліджень у сфері управління банківськими ризиками: системними і несистемними.

Сучасні напрямки розвитку банківської системи України визначають потребу у вирішенні теоретичних, методичних та практичних проблем у даній сфері фінансової системи. Основною тенденцією розвитку української банківської системи в частині управління ризиками є підвищення рівня сучасних ризиків у силу інтеграції національних економік.

Управління ризиками тепер стає невід'ємним елементом організації банківського бізнесу. Взявши до уваги поступову інтеграцію України у загальносвітовий економічний простір фінансових потоків і тісну взаємодію з розвиненими країнами Європи, можна з упевненістю стверджувати про остаточне посилення завдання з управління ризиками у якості невід'ємного елементу в частині банківського менеджменту. У даний час вдосконалення системи управління банківськими ризиками є одним з найважливіших завдань.

Останнім часом значна увага надається питанню управління банківськими ризиками. Серйозні виклики для посилення контролю над банківськими

ризиками мали наслідки економічної кризи, яка показала на їх недоліки та примусила банківські установи переглянути політику діяльності та зробити певні висновки. Цей урок привів до розуміння того, що необхідно для ефективно функціонуючої системи управління ризиками приймати та виконувати управлінські рішення, які спрямовані на зниження негативного ефекту, обумовленого впливом фінансових подій всеукраїнського рівня.

Вагомість формування системи управління банківськими ризиками в умовах розвитку вітчизняної банківської системи сприяє підвищеному інтересу до неї з боку багатьох дослідників. Але окремі аспекти управління банківськими ризиками досі залишаються не до кінця дослідженими. Зокрема, не повною мірою визначено структуру завдань процесу управління банківськими ризиками при проведенні, кредитних операцій, що вирішуються за допомогою елементів системи управління банківськими ризиками, методичне забезпечення з управління банківськими ризиками потребує вдосконалення.

Розробка підходів щодо вдосконалення системи управління банківськими ризиками при проведенні кредитних операцій є одним з основних елементів дослідження банківських ризиків. Для досягнення даної необхідно поставити наступні завдання:

- Вдосконалити процес управління ризиками при проведенні кредитних операцій за допомогою виділення його фаз, що включають основні етапи, а також на основі аналізу змісту завдань, що вирішуються елементами структури системи управління банківськими ризиками, розробити підходи до вдосконалення організаційної структури комерційного банку;

- Виробити конкретні шляхи вдосконалення системи управління банківськими ризиками в сучасних умовах посилення конкуренції в банківському бізнесі між банками без державної участі в капіталі;

- Розробити підходи до вдосконалення існуючої внутрішньобанківської методологічної бази, що регламентує методи оцінки банківських ризиків та протидії їм.
- Методика оцінки платоспроможності позичальника, заснована на присвоєння кожному позичальнику індивідуального рейтингу, розроблена на основі узагальнення вже наявних методик;
- Модель коригування процентних ставок залежно від рівня ризику, заснована на розрахунку показників і кредитного рейтингу;
- Удосконалення схеми процесу управління банківськими ризиками за рахунок виділення початкової та активної фази;
- Зміна організаційної структури банку за рахунок включення до її складу комітету з координації - спеціального підрозділу, безпосередньо підлеглого керівнику комерційного банку, який буде забезпечувати узгодженість у роботі структурних підрозділів банку шляхом встановлення між ними комунікацій у процесі управління ризиками.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ТА ВИДИ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

1.1. Комерційні банки як головні інститути фінансового посередництва в економіці: структура і склад їх операцій

Комерційні банки здійснюють регулювання платіжного обороту між суб'єктами господарювання. Забезпечення банком платіжного обороту засновано на таких принципах, як:

- робота в межах наявних ресурсів;
- повної економічної самостійності;
- побудова своїх взаємовідносин з клієнтами на основі ринкових відносин;
- регулювання своєї діяльності на основі економічних методів.

Робота банку в межах наявних у нього ресурсів означає те, що у своїй діяльності він повинен забезпечувати, по-перше, в цілях підтримки своєї ліквідності, відповідне узгодження за строками між залученнями вкладів і позик, а по-друге, в цілях отримання прибутку узгодження ціни залучення ресурсів і дохідності їх розміщення. До банківських ресурсів відносять власні і запозичені засоби, які він має у розпорядженні в цілях виконання банком своїх зобов'язань згідно наявної ліцензії.

Повна економічна самостійність означає свободу управління власними та залученими коштами банку, своїми доходами, які залишаються після сплати податків. Але економічна самостійність банку несе за собою також і економічну відповідальність за його обов'язками, але не тільки поточними доходами, а й статутним капіталом. Згідно банківському законодавству, за

своїми зобов'язаннями банк відповідає всіма засобами та майном. Отже, оскільки весь ризик виконання своїх операцій банк бере на себе, то його акціонери можуть втратити всі свої капітали, що вкладені у банківську установу в випадку банкрутства. Тому банк повинен працювати у межах своїх ресурсів.

Банки створюють відносини зі своїми клієнтами відповідно ринкових відносин з врахуванням прибутковості, ризиків а також ліквідності. Реалізація цих принципів забезпечується банком в його практичній діяльності шляхом виконання таких функцій, як трансформаційної та посередницької. [15]

Трансформаційна функція полягає у тому, що терміновість активів банку перевищує терміновість фінансових вимог клієнтів, тобто виконання зобов'язань банком. У той же час ліквідність фінансових вимог клієнтів вище ліквідності активів банку, а сама ступінь їх ризику вище, ніж рівень ризику зобов'язань банку. Саме на вказаній основі банк надає кредити за рахунок залучених коштів. Це складає основу банківського бізнесу. Оскільки при такій трансформації активів банку досягається по-перше полегшення доступу господарюючих суб'єктів до фінансових ресурсів, а по-друге, стимулювання власників вільних грошових коштів до інвестування.

Посередницька функція банку, як і впливає з її назви, полягає у посередництві між позичальником і кредитором та здійснюється шляхом ініціювання кредиту, в пропозиції цінних паперів, організації емісії, довірчого управління, надання всіляких операційних послуг на основі відповідного для кожної із зазначеного виду діяльності інформаційного забезпечення. За своєю суттю функції посередництва і трансформації активів значною мірою взаємопов'язані між собою, тому їх іноді об'єднують в єдину функцію посередництва банку в кредиті та інвестуванні [33].

1.2. Поняття та основні види ризиків, що супроводжують банківську діяльність в ринкових умовах господарювання

Банк, як економічний суб'єкт в структурі фінансової системи, шляхом виконання трансформаційної та посередницької функцій, здійснює свій бізнес у рамках ринкової економіки країни. Очевидно, що в будь-якому сегменті ринку в силу притаманних йому особливостей (зміна кон'юнктури, дії конкурентів, зміна переваги споживачів і т.д.), ніякий бізнес не може вестися в умовах повної визначеності. Внаслідок цього для позначення відсутності чи недоліку визначеності використовують поняття «ризик» і «невизначеність». При цьому ризик, [7] не викликає небезпеки для тої чи іншої події, скільки дії економічного суб'єкту, коли існує невизначеність, який впевнений у подоланні негативних явищ та отриманні необхідної цілі. Наприклад, ризик означає діяльність, котра спрямована на успіх при відсутності майбутніх гарантій, яка потребує економічні вміння і набуті знання як досягати успіху долаючи негативні чинники[5]. Чимало дослідників поділяють значення понять «ризик» і «невизначеність», оскільки на даний момент єдиних стандартів щодо вживання зазначених термінів не існує. Одним з визначень ризику є те, що він уособлює в собі небезпеку виникнення втрат прибутку, коштів, ресурсів, майна тощо через випадки змін умов фінансово-економічної діяльності, несприятливими обставинами тощо[30].

Щоб зрозуміти що таке ризик і як виміряти його, застосовують кількісні показники. При цьому окремі показники ризику або групи таких показників ніколи не дають достовірного уявлення про розвиток ситуації, що розглядається, а лише знижують його невизначеність. Розрахунки показників можуть ґрунтуватися на різних математичних моделях. Наприклад, при страхуванні життя за допомогою статистичних розрахунків визначається

ймовірність того, що застрахована особа доживе до певного віку. За підсумками розрахунку конкретного випадку, страхувальнику буде встановлений страховий тариф, який фактично і є для страхової компанії кількісною оцінкою ризику. При кількісній оцінці кредитного ризику банки, як правило, розробляють спеціальні математичні та статистичні моделі по обчисленню ймовірності дефолту потенційного позичальника та наявності різних ризиків.

Подібні моделі базуються як на оцінці кількісних показників, які розраховуються за фінансової звітності клієнта, так і на якісних показниках, визначених методом експертних оцінок. Критерії для оцінки значень таких показників кожен банк встановлює самостійно, спираючись на власний досвід функціонування.

При веденні бізнесу економічним суб'єктом у ситуації постійної невизначеності, яка є об'єктивною реальністю, правомірно виникнення наступних питань: «Що піддається ризику?», «Який характер можливого збитку?». При відповіді на зазначені питання неможливо обійтися без відповідних характеристик, що відображають суть поняття «ризик» [29]. До таких характеристик слід віднести: небезпека, схильність ризику, вразливість і ступінь взаємодії ризиків. Зазначені характеристики, у свою чергу, зазвичай і розглядають в якості критеріїв при класифікації ризиків [41].

Потенційна загроза виникнення збитку є ключовою характеристикою ризику, визначальним типом об'єкту, природу шкоди, специфіку негативних наслідків. Внаслідок цього за умовою небезпеки ризику класифікують: по типу об'єкту, з причини збитку, за типовості негативних наслідків. Відповідно до зазначеної класифікації виділяють ризики, пов'язані з доходами і ризики, пов'язані з веденням бізнесу (ринкові, комерційні, фундаментальні).

Згідно з критерієм схильності ризику, класифікуються на:

- специфіці фіналів (чистий, спекулятивний);
- місцем появи (внутрішні, зовнішні);
- ступеня залежності збитку від вихідної події (первинні, вторинні);
- характером розподілу ризику (односторонні, двосторонні, багатосторонні);
- рівнем виникнення ризику (ризик, що виникають на рівні народного господарства, регіональних утворень, окремого економічного суб'єкта);
- рівнем прояву негативних наслідків (глобальні, загальноекономічні, галузеві, проектні).

Згідно з критерієм вразливості ризику класифікують за:

- ступеня обліку тимчасового фактору (строкові, безстрокові);
- залежності і вразливості від часу (статичні, динамічні).

За критерієм взаємодії з іншими ризиками, їх класифікують за:

- ступеня поширення даного ризику (масові, унікальні);
- характером впливу на різні об'єкти (приватні, загальні);
- ступеня диверсифікації.

Специфіка банківських ризиків обумовлена спеціалізацією, властивою тільки банку і відрізняють його від інших економічних суб'єктів. І до таких функцій, перш за все, слід віднести трансформаційну.

У відомих роботах, опублікованих за останні роки і присвячених сфері банківської діяльності та теорії банківських ризиків, наводяться різні підходи щодо вибору критеріїв і варіанти класифікації типових банківських ризиків. Зазначимо, що єдиного підходу до класифікації банківських ризиків не існує і різні дослідники бачать її по-різному. Частина дослідників виділяє 4 категорії

банківських ризиків: фінансові, операційні, ділові та надзвичайні ризики[13]. Кожна з категорій містить в собі, на думку дослідників, кілька видів ризиків.

Ще одну класифікацію пропонують таку, де в її основу покладена трьох факторна модель класифікатора ризиків, яка представляє собою тривимірну систему координат[33]. Кожна з основ є базовою характеристикою ризику: джерела виникнення ризику, цінності комерційної організації, схильні до ризику, і сутнісні якості ризиків. Джерелами виникнення ризиків частина дослідників визнає наступні:

- конкуренція в ринковій ніші;
- економічна ситуація у світі, країні, регіоні, місцевості;
- соціальна ситуація у світі, країні, регіоні, місцевості;
- політична ситуація у світі, країні, регіоні;
- правова ситуація в країні та регіоні;
- техногенна ситуація, що робить вплив на комерційну організацію;
- природні катаклізми, що роблять вплив на комерційну ситуацію;
- технологічна підсистема; економічна підсистема; соціальна підсистема;
- управлінська підсистема.

Цінностями комерційної організації, схильної до ризику, визнаються наступні:

- основні фонди;
- матеріальні ресурси;
- інформаційні ресурси;
- фінансові ресурси;

- людські ресурси;
- менеджмент;
- рейтинг;
- безпека.

Нарешті, сутнісними якостями ризиків відповідно з даною моделлю є:

- частота виникнення;
- ймовірність реалізації;
- передбачуваність;
- масштаб виникнення;
- час дії;
- тяжкість шкоди від настання;
- можливість диверсифікації ризику;
- можливість страхування ризику або управління не страховими інструментами.

Важливість цих запропонованих моделей полягає в тому, що вони містять в собі практично повний спектр банківських ризиків. Тим не менш, вони не повною мірою відповідають завданням управління ризиками на практиці.

Згідно з критерієм небезпеки до банківських ризиків можна віднести: фінансові, які в свою чергу поділяють на два типи ризиків - чисті і спекулятивні [21], а також ризики втрати прибутковості. Чисті та спекулятивні ризики відображають характер надання банківських послуг і проведених банком операцій. Проводячи кредитні, депозитні та валютні операції, банк покладає на себе ризики щодо їх проведення. До чистих ризиків відносять: кредитний, ризик платоспроможності та ризик ліквідності.

Ризик ліквідності обумовлений незбалансованістю активів і пасивів банку за строками розміщення та залучення коштів. Реальні умови банківської діяльності такі, що досягти повного суміщення кредитів і вкладів не представляється можливим. Банки приймають різноманітні вклади і видають кредити на різні терміни, часто тривалі, покриваючи дефіцит довгострокових зобов'язань за рахунок коштів, що залучаються в короткі депозити, що і складає істота трансформаційної функції, виконуваної банком.

До спекулятивних ризиків можна віднести валютний, процентний та фондовий.

Валютний ризик обумовлений коливаннями обмінного курсу валют, з урахуванням його зазвичай поділяється на комерційний, трансляційний та конверсійний ризику.

Процентний ризик визначає потенційну схильність фінансового стану банку впливу несприятливих змін процентних ставок на фінансових ринках. Зазначимо, що він у різних формах впливає практично на всі операції, що проводяться банком, а тому пов'язаний з ризиком ліквідності.

Фондові ризики виникають при проведенні банком інвестиційних операцій, для яких характерні коливання цін на ринкові активи [18]. В якості активів зазвичай виступають цінні папери, дорогоцінні метали та іноземна валюта.

Ризик втрати дохідності безпосередньо залежить від ступеня забезпечення сталого розвитку банку. А саме від уміння банку організувати свою роботу з проведення операцій на ринку послуг та продуктів за умов конкуренції, управління своєю ліквідністю і формування своїх резервів. Тому він власне взаємопов'язаний з тими ризиками, які ми розглянули, наприклад, ліквідності і процентним ризиком.

Згідно з критерієм схильності ризику до банківських ризиків можна віднести: внутрішні та зовнішні ризики, які виходять від: країни, галузевої структури і типу клієнтів.

Внутрішні і зовнішні ризики пов'язані з чинниками, що зумовлюють їх виникнення. До зовнішніх ризиків на макrorівні відносять політичні, економічні, соціальні, демографічні та географічні ризики. Так, політичні ризики можуть бути пов'язані, наприклад, із загрозою зміни політичного режиму або розривом дипломатичних відносин з країною перебування банку-контрагента. Економічні ризики пов'язані із зміною економіки країни в цілому.

У свою чергу, внутрішні ризики на мікрорівні, визначаються взаємовідношенням між конкретним банком і його клієнтами. До цього виду ризиків можна віднести: управління, інноваційний і функціональний.

Ризик управління обумовлений прийняттям та виконанням банком управлінських рішень при проведенні ним своїх операцій [37]. Факторами його виникнення є, наприклад, прийняття помилкових управлінських рішень або неефективне їх виконання, пов'язані з рівнем професійної підготовки і особистими якостями фахівців банку. Інноваційний ризик пов'язаний, головним чином, із впровадженням у діяльність банку нових банківських продуктів і послуг. Цей ризик поділяють на: технологічний, впроваджувальний і стратегічний. Технологічний ризик обумовлений, по-перше, перетворенням існуючої в банку системи надання послуг, а, по-друге, витратами по впровадженню нових технологій.

Є також ризик, що пов'язаний з пропозицією нових видів банківських продуктів і послуг, що вимагають попередніх капіталовкладень. Проблеми у банків виникають у тих випадках, коли попит на нові види послуг виявляється менше очікуваного, витрати вище планованих, а дії керівництва на новому ринку не відрізняються продуманістю.

Стратегічний ризик обумовлений ступенем здатності банку до вибору і освоєння ним нових сегментів ринку, імовірно прибуткових у майбутньому.

Функціональний ризик, як і випливає з його назви, визначається змістом і характером виконуваних банком функцій, в тому числі управління активами та пасивами фінансово-кредитної установи, а, отже, і банківськими операціями. Тому до його різновидів можуть бути віднесені такі з вищевказаних ризиків, як, наприклад, валютний, процентний, ринковий, в тому числі і кредитний ризику.

Ризику, які виходять від країни, галузевої структури і типу клієнтів, за своїм змістом визначається складом клієнтської бази. Ризик країни характерний для банків, провідних фінансових інститутів, які співпрацюють з міжнародним бізнесом. Його рівень залежить від політико-економічної стабільності країн-клієнтів та країн-контрагентів (імпортерів, або експортерів). Поняття «ризик країни» з'явилося порівняно недавно, у зв'язку з початком тоді інтеграції національних фінансових ринків у структуру світової економіки.

Стан розвитку галузі у економічних питаннях, його ризику, визначає галузевий ризик. Його зазвичай поділяють на ризик клієнтської бази і ризик спеціалізації.

Ризик клієнтської бази полягає в орієнтації банку на визначене вузьке коло вкладників і позичальників, що робить банк вразливим для негативних процесів, які виникають у тих галузях господарства, в яких здійснюється діяльність його клієнтів. У свою чергу, ризик спеціалізації пов'язаний з вибором банком конкретних сегментів фінансового ринку для переважного здійснення своїх операцій.

Згідно з критерієм вразливості до банківських ризиків можна віднести поточні, перспективні і ретроспективні ризику, обумовлені тимчасовими параметрами їх виникнення. Пов'язано воно з тим, що в банківських угодах

завжди є розрив за часом між вчиненням платежу, тобто вкладенням і поверненням вкладених коштів. Чим довше за часом такий розрив, тим вище, як показує практика, виявляється і ризик. У цих умовах істотно зростає роль прогнозування ризиків.

Все різноманіття типових банківських ризиків охоплює у своїй сукупності всі сторони діяльності банку, ризикової за своєю суттю в банківському бізнесі. Залежно від виду проведеної операції банком, виду банківського продукту, характеру взаємодії з клієнтом банківські ризики, які підлягають врахуванню, будуть різними. Це характерно і для проведення банком кредитних операцій в рамках його діяльності в структурі банківської системи України.

Ризик ліквідності (liquidity risk) означає ризик зміни чистого доходу і ринкової вартості капіталу банку, який викликаний нездатністю банку негайно отримати в своє розпорядження необхідні грошові кошти шляхом запозичення або реалізації активів. Це один із головних ризиків у банківській діяльності. З ризиком ліквідності нерозривно пов'язують проблеми, які можуть виникнути у зв'язку з підвищенням попиту на позичковий капітал або з вилученням внесків. Ризик ліквідності викликається невідповідністю строків виконання зобов'язань з повернення залучених коштів і строків перетворення активів у грошову форму.

Вміння забезпечити на практиці платоспроможність банку, не втрачаючи при цьому ліквідності, становить, на думку більшості економістів, головне мистецтво банкіра. З одного боку для того, щоб вчасно розрахуватися за зобов'язаннями, банку необхідно мати достатню кількість грошей або можливість швидко їх залучити за розумною ціною. З іншого боку, велика кількість «непрацюючих» активів призводить до втрати платоспроможності. В результаті виникає своєрідне замкнене коло. Ось чому в діяльності банку

принципово важливе забезпечення відповідного балансу між його ліквідністю і платоспроможністю.

Кредитний ризик, як відомо, пов'язаний з можливістю несплати позичальником основного боргу та відсотків по кредиту. Неповорнення кредитів призводить до того, що капітал банку може стати негативним. А в цьому випадку банк стає неплатоспроможним. Отже, кредитний ризик робить істотний вплив на платоспроможність, а, отже, і ліквідність банку. Серед виділених нами головних ризиків кредитному ризику можна відвести перше місце. До факторів, що зумовлюють виникнення кредитного ризику, відносять макроекономічні, пов'язані з позичальниками і безпосередньо з самим банком.

Кредитний ризик пов'язаний з управлінням фінансовими ресурсами. Однак на противагу іншим видам економічних ризиків банківський кредитний ризик має специфічні рисами, найважливішою з яких є та, що обумовлена рухом кредиту, приймаючим вид позики.

Кредитні операції банк здійснює не лише тоді, коли у нього наявні кошти, а й при утворенні джерел надходження таких коштів. Банк проводить активні операції, тобто надає кредити позичальникам і отримує позики від кредиторів, виконуючи пасивні операції. Не тільки від кредитів з міжбанківського ринку чи у центрального банку комерційний банк залучає кошти, а й від вкладників та підприємств на рахунки поточні, депозитні та розрахункові де вони зберігаються та застосовуються. Таке залучення має теж характер кредиту, тому що ґрунтується на принципах зворотності, добровільності, терміновості, платності, а саме банк тут виступає в ролі позичальника.

Класифікацію кредитних ризиків зазвичай здійснюють за наступними критеріями: рівнем здійснення аналізу, сфері виникнення, типом

позичальника; характером прояву ризику, уваги операції, характеристики дій позичальника, рівня ризику та керованості ним.

Залежно від рівня здійснення аналізу виділяють сукупний та індивідуальний тип кредитного ризику.

Сукупний, такий, який знаходиться у кредитному портфелі банку та передбачає оцінку обсягу наданих кредитів із позицій якісних показників всього портфеля кредитного. Сам аналіз проводиться ґрунтуючись на розрахунку показників, які охарактеризовують розміри не здійснених платежів по різних категоріях позичок.

Індивідуальний, на рівні кожної конкретної позики кредитний ризик, який показує величину ризику, яка притаманна окремому позичальникові. Аналіз індивідуального ризику вимагає створення багатоваріантних моделей його розрахунку, які враховуватимуть залежність від таких факторів, як політичні, соціальні, комерційні та інші.

Залежно від сфери виникнення також виділяють і ризик позичальника, який появляється в сфері діяльності клієнта банку, ризику кредитного продукту, пов'язаного із функціонуванням банку та ризик зміни зовнішнього середовища банку і позичальника.

За типом позичальника кредитні ризики поділяють на декілька видів, таких як ризик країни, який є при іноземному кредитуванні, ризик при кредитуванні юридичних осіб, який виникає у випадках фінансування діяльності підприємств, банків, організацій усередині країни, ризик при кредитуванні фізичних осіб, який появляється при здійсненні фінансовою установою кредитних операцій з клієнтами всередині країни.

Ризики за характером прояву поділяють також на ризик забезпечення, моральний, фінансовий тип кредитного ризику, діловий. Вони належать до кола діяльності позичальника. Моральний властивий клієнтам, у яких

переоцінена ділова репутація. Діловий оцінюється у результаті даних про розвинення галузі, де приватне підприємство працює та реалізує продукцію.

Фінансовий виявляється у випадках, коли здійснюється аналіз показників прибутковості, складу та структури майна підприємства, ліквідності і рівня стабільності доходів приватних осіб.

Також, окрім вище перелічених, необхідно виділити ризики, притаманні загальної кредитної діяльності банку: структурно-процесуальні, персональні, технологічні, незаконних маніпуляцій з кредитами, доступності кредиту, дострокового платежу [6].

По виду операції кредитний ризик підрозділяється на ризики, що виникають при проведенні позичкових, лізингових та факторингових операцій, наданні банківських гарантій та поручительств, укладанні угод з використанням векселів.

За характером дій позичальника ризики поділяють на: ризик відмови позичальника від сплати, відсотків і основного боргу, ризик не цільового використання кредиту, ризик перешкодження банківському контролю.

За ступенем ризику виділяють три рівня ризику: низький, середній та високий. За необхідності точного визначення ступеня ризику, кожний рівень також може бути деталізованим на декілька підрівнів.

За ступенем керованості ризиком розрізняють: локалізовані ризики (виявлені і контрольовані) і нелокалізовані ризики, тобто ті, які недооцінюють і можливість управління якими суттєво обмежена.

Валютний ризик (exchange risk) означає те, що валютні втрати в результаті змінення валютного курсу в період між підписанням і виконанням кредитного договору або зовнішньоторговельного контракту. Для експортера валютний ризик виникає при зниженні курсу ціни валюти у відношенні стосовно валюти платежу, так він отримує менше реальної суми за умовою з

контрактною. Аналогічно валютний курс має значення для кредитора, який ризикує не отримати еквівалент суми, переданої в тимчасове користування позичальнику. Наприклад, валютний ризик імпортера і боржника за кредитами виникає, якщо підвищується курс валюти ціни (позики) стосовно валюти платежу, так їм доведеться затратити більше національної валюти для погашення боргу в подорожчала валюті. Валютний ризик банків виникає при відкритій валютної позиції (при розбіжності вимог та зобов'язань банку по конкретній валюті позиція вважається відкритою).

Тепер щодо класифікації валютних ризиків. Валютний ризик є формою ринкового ризику. Через розбіжності вартості активів та пасивів, які номіновані у іноземній валюті чи через невідповідність іноземної дебіторської і кредиторської заборгованості, яка виражена у національній валюті, виникає валютний ризик. Вони можуть бути як стосовно основної суми та належних відсотків. Цей вид ризику має спекулятивний характер та може нести за собою чи прибуток чи збиток: залежно від напрямку коливання валютного курсу та від цього банк має довгу чи коротку нетто-позицію у іноземній валюті. Для прикладу, в разі довгої нетто-пропозиції знецінення національної валюти дозволить банку отримати чистий вииграш, а саме підвищення курсу призведе до зворотного результату.

Колівання курсу національної валюти, що у результаті створює валютний ризик, появляється зі змін зарубіжних та внутрішніх відсоткових ставок, які викликаються інфляційними відмінностями. Такі коливання зумовлені макроекономічними факторами та появляються протягом тривалого періоду, хоч і реакція валютного ринку сприяє цій тенденції. Також на вартість національної валюти мають вплив обсяг та напрямки зовнішньої торгівлі, потоків капіталу.

У банківській практиці валютний ризик зазвичай поділяють на такі види ризиків: відкритої позиції, ризик країни, операційний і відсотковий.

Ризик відкритої позиції обумовлений валютною позицією банку, обумовленої характером відповідності вимог і зобов'язань банку в іноземній валюті. При цьому під вимогами розуміється кількість купленої за рахунок банку валюти, а під зобов'язаннями - кількість проданої банком валюти. Закритою вважається валютна, коли кількість купленої за свій рахунок валюти дорівнює кількості проданої, тобто вимоги і зобов'язання збігаються. При розбіжності вимог та зобов'язань банку по конкретній валюті позиція вважається відкритою. Відкрита позиція, у свою чергу, може бути довгою, якщо кількість купленої валюти (тобто вимог по купленій валюті) більше кількості проданої (зобов'язань по проданій валюті), або короткою. В останньому випадку якщо валюти продано більше, ніж куплено, тобто зобов'язання по проданій валюті перевищують вимоги по купленій валюті.

В останні десятиліття для ринкового середовища в усьому світі стали нормою вільно плаваючі валютні курси. Що створило широкі можливості для проведення спекулятивних операцій, при яких неминуче підвищення валютного ризику. Ослаблення валютного контролю а також лібералізація руху капіталів сприяють вагомому зростанню міжнародних ринків фінансів. Обсяг і темпи зростання світових валютних операції перевищують зріст міжнародної торгівлі та потоків капіталу, яке у свою чергу призводить до нестійкості валютних курсів і до вищого валютному ризику.

Валютний ризик країни зазнає збитків у разі, якщо контрагенти вчасно не можуть виконати поставку валюти у зв'язку з обставинами, які мають місце у тій країні, де вони функціонують. Ризик того, що більшість або всі економічні агенти (включаючи урядові організації якої країни) в силу загальних причин не зможуть або не захочуть виконувати міжнародні фінансові зобов'язання. Ризики країни включають в себе ризики, пов'язані з політичними, економічними і соціальними змінами в іноземній державі, організаціям якого банк надає кредит, що може призвести до відмови його погашення та відстрочення платежів. Зазначимо, що оцінка валютного

ризик країни має значення не тільки по відношенню до тих країн, де розташована штаб-квартира. Якщо банк взаємодіє з контрагентом, фактична діяльність якого здійснюється в одній країні, а штаб-квартира розташована в іншій, валютний ризик країни може бути віднесений до обох країн.

Операційний валютний ризик характеризується впливом зміни валютного курсу на зарубіжну дебіторську та кредиторську заборгованість, власне на різницю ціни її отримання чи оплати та ціною, за якою відбувається врахування у місцевій валюті в звітності банку чи корпорації [13]. Операційний валютний ризик пов'язаний з ризиком достатності власного капіталу. Необхідно відзначити, що для кредитного ризику спочатку були введені такі критерії, як достатності капіталу за ризиком. До валютного ризику також має ставлення доповнення до угоди, введеної у 90-ті роки ХХ століття у Базелі, що стосується ринкового ризику. На даний час розробляється детальний список вимог, які стосуватимуться валютного ризику та ця робота допомагатиме зближенню різних країн у питанні управління ризиком.

Процентний валютний ризик виникає в ситуації, коли банк, що має розбіжності за своїми строковими контрактами чи їх похідних інструментах аналогічного характеру, може зазнати втрат внаслідок зміни у диференціації відсоткових ставок та таких супутніх змін знижок чи форвардних валютних премій.

Виявлення чинників виникнення виділених нами головних ризиків (ризик ліквідності, кредитного та валютного ризиків), оцінка масштабу передбачуваного збитку, обумовленого усіма видами цих ризиків, а також вибір та застосування відповідних способів попередження або джерела відшкодування такого можливого збитку і визначають зміст завдань, вирішення яких повинна забезпечувати система управління банківськими ризиками.

Таким чином, специфіка банківських ризиків обумовлена властивістю тільки банківської діяльності функціям, насамперед трансформаційним, і відрізняють банк від інших економічних суб'єктів. Успішне вирішення банком зазначених завдань безпосередньо залежить від ефективності та обсягів здійснення ним кредитних операцій, а також можливих рівнів ризиків при управлінні ними.

1.3. Характеристика основних методів оцінки та мінімізації банківських ризиків

Об'єктом управління в проаналізованій системі управління банківськими ризиками, є банківські ризики. Розробляються в рамках цієї системи відповідні управлінські рішення, які базуються на методичній базі, що регламентує питання з оцінки та мінімізації банківських ризиків. Стосовно до проведених банком кредитних операціях в якості об'єкта управління автором розглядається сукупність наступних ризиків: кредитного, валютного, а також ліквідності. Тому, далі нами будуть послідовно вивчені використовувані в банківській практиці методи оцінки кожного їх зазначених ризиків.

Методи оцінки кредитних ризиків у рамках процедур, що становлять зміст кредитної роботи банку здійснюють за такими напрямками:

- аналіз платоспроможності позичальника;
- аналіз якості забезпечення позичальником позичкової заборгованості;
- класифікація позикової заборгованості і повноти створюваного резерву на можливі втрати по позиках;
- оцінка можливих наслідків у разі неповернення або несвоєчасного повернення основного боргу і відсотків.

Зазначимо, що банк, проводячи оцінку за вказаними напрямками, використовує для цього різний представляється позичальником (юридичною або фізичною особою) пакет документів, що визначає, певною мірою, істота методу оцінки кредитного ризику. У зв'язку з цим, спочатку нами будуть проаналізовані методи оцінки кредитних ризиків при кредитуванні юридичних осіб.

Більшість методів оцінки кредитного ризику при кредитуванні юридичних осіб (корпоративного ризику) засновано на принципах бальною рейтингової оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника - юридичної особи. При такому підході можливість потенційного позичальника в частині погашення кредиту характеризується лише одним показником - рейтингом. А для визначення величини рейтингу використовують різні кількісні та якісні показники (коефіцієнти), шкали бальних оцінок.

До показників оборотності капіталу відносять оборотність всіх активів, оборотність основного капіталу, оборотність дебіторської заборгованості і оборотність запасів. Ці показники оборотності допомагають більш точно оцінити тенденції зростання зазначеного вище коефіцієнта покриття.

Показники залучення позикових коштів розраховують як коефіцієнти відносин усіх боргових зобов'язань до основного капіталу чи до загальної суми активів. Вони характеризують залежність позичальника від позикових коштів, визначальну його кредитоспроможність.

Показники прибутковості розраховують у вигляді часткою прибутку в доходах, норму прибутку на активи, норму прибутку на акцію.

Критерії, за якими проводиться проставлення тієї чи іншої кількості балів по кожному показнику у розглянутих методиках для кожного банку строго індивідуальні. Більше того, вони визначаються емпіричним шляхом, виходячи з накопиченого банком практичного досвіду, і періодично їм переглядаються. Отже, рішення банком подібних питань безпосередньо

пов'язане з ефективністю внутрішньобанківського управління ризиками. Цим же проблемам присвячено і Базельська угода по капіталу (Basel II Capital Accord), прийнята Базельським комітетом і опубліковане в остаточному варіанті в 2004р., відома як формат «Базель-2».

Згідно з наведеною [31] структурою формату «Базель-2», угода регламентує вимоги за величиною мінімального капіталу, встановлюючи більш високі (порівняно з форматом «Базель-1») рівні за його резервуванню для тієї категорії позичальників, кредитування якої пов'язане з високим рівнем кредитного ризику. При цьому, для розрахунку вимог до капіталу пропонується використовувати такі варіанти щодо оцінки кредитного ризику [2]. «Стандартизований підхід», заснований на зовнішній незалежній оцінці кредитоспроможності позичальника, що публікується різними агентствами придатний для простих випадків. І один з двох варіантів системи внутрішнього рейтингу: варіант внутрішнього рейтингу і формат сек'юритизації, при яких оцінку кредитного ризику для кожного позичальника проводиться окремо (зі схвалення аудиторів застосовуються в більш складних випадках кредитування). Крім цього, положення містить рекомендації щодо залучення зовнішніх аудиторів для вирішення завдань щодо створення банком ефективного внутрішнього нагляду за процесами управління ризиками, а також щодо розкриття інформації за капіталізацією банку.

Підхід для визначення величини рейтингу позичальника зарубіжними банками, заснований на використанні різних кількісних і якісних показників (коефіцієнтів), знайшов саме широке застосування і в практиці російських банків. В даний час російськими банками для оцінки кредитоспроможності позичальника використовують методи, засновані на аналізі: грошових потоків, ділового ризику та фінансового стану позичальника.

Вивчених методик бального рейтингування полягає в їх високому ступені об'єктивності. Разом з тим вони володіють і недоліком - відсутністю гнучкості та універсальності. Так, за даними методиками практично неможливо проводити оцінку в напрямку проектного фінансування - тобто, оцінювати фінансовий стан тих організацій, поточна діяльність яких ще не здійснюється в повному обсязі.

У визначенні чистого сальдо надходжень і витрат за період часу, базуючись на аналізі грошових потоків, полягає метод оцінки кредитоспроможності позичальника.

В приплив коштів за заданий період, як мінімум три роки, зазвичай включають такі елементи, як: амортизація, прибуток, створення резервів майбутніх витрат, ріст кредиторської заборгованості, ріст інших активів, одержання нових позик, ріст акціонерного капіталу, звільнення коштів з запасів, основних фондів, дебіторської заборгованості. Одночасно, за цей же період в відтік коштів включають: додаткові фінансові вливання у запаси, основні фонди та дебіторську заборгованість, зменшення кредиторської заборгованості, скорочення інших активів, відтік акціонерного капіталу, погашення позик, фінансові витрати, а саме проценти, податки та дивіденди. А величину загального грошового потоку за заданий період визначають, як різницю між відповідними припливом і відтоком коштів.

Залежно від величини співвідношення між загальним грошовим потоком, що розраховується та розміром боргових зобов'язань визначають клас (рейтинг) позичальника: 1 клас – 0,75; 2 клас – 0,3; 3 клас – 0,25; 4 клас – 0,2 - 4 клас; 5 клас – 0,15.

Зазначимо, що в даному методі використовується обмежене число показників. І тому він дозволяє отримати лише поверхневу оцінку кредитоспроможності позичальника. Внаслідок чого, цей метод зазвичай

застосовують до обмеженого узвіз проводились банком кредитних операцій, наприклад, до овердрафту.

Суть методу оцінки кредитоспроможності позичальника на основі аналізу ділового ризику полягає в прогнозуванні достатності джерел погашення позики. Таке прогнозування засноване на аналізі чинників ділового ризику, обумовлених кругообігом фондів, до яких відносять:

- відповідальність постачальників;
- сезонність здійснення поставань, термін зберігання сировини і матеріалів;
- попнт на сировину та матеріали;
- рівень цін на придбані сировину і матеріали;
- порядок придбання сировини та обладнання;
- наявність складських приміщень і потреба в них;
- рівень цін на транспортування.

Найбільшого поширення у вітчизняній банківській практиці отримав метод оцінки кредитоспроможності позичальника на основі аналізу його фінансового стану. На сьогодні існує велика кількість методик щодо розрахунку кредитоспроможності позичальника з використанням різних економічних показників і фінансових коефіцієнтів, що відображають масштаб і характер його діяльності. Причому, одні й ті ж показники в цих методиках розраховуються різними способами. Але типової методики, тобто єдиної методики для всіх банків, не існує.

В останні роки набула поширення методика, у відповідність з якою діяльність позичальника оцінюється умовами його кредитування та тому передбачає аналіз його платоспроможності за такими напрямками, як «солідність» (відповідальність керівництва, кредитна історія), «здатність» (це

виробництво і реалізація продукції, її конкурентоспроможність), «дохідність» (перевага вкладення коштів в саме цього позичальника), «реальність» (можливість досягнення результатів проекту), «обґрунтованість» (обґрунтування заявленої суми кредиту відповідно до мети), «зворотність» (можливість реалізації матеріальних активів позичальника, якщо проект не виповниться), «забезпеченість» (забезпечення кредиту юридичними правами позичальника). Напрями «реальність», «обґрунтованість», «зворотність» і «забезпеченість» оцінюються на основі аналізу статей бухгалтерського балансу на предмет прибутковості, ліквідності, показників ділової активності. Недоліком такого методу є неможливість її використання, щоб оцінювати кредитоспроможність при тривалому кредитуванні.

У більшості випадків комерційні банки застосовують на практиці такі методи оцінки кредитоспроможності, що базуються на фінансових коефіцієнтах, які охарактеризовують фінансовий стан позичальника. Проблемою, яка при цьому є – це розробка нормативних значень, так як тут існує ситуація, викликана галузевою специфікою. У зв'язку з відсутністю нормативної бази в галузевому розрізі, об'єктивної оцінки фінансового стану позичальника немає, тому що відсутні порівняльні середньогалузеві, допустимі та найкращі для даної галузі показники.

В даний період часу, комерційні банки працюють над розробкою методу оцінки кредитоспроможності позичальників, де б враховувались інтереси банку.

Завершальним етапом оцінювання кредитоспроможності позичальника є визначення рейтингу або класу. Тому існують три класи позичальників, такі як: першокласні – кредитування яких не викликатиме сумнівів; другокласне – таке кредитування вимагатиме зважений підхід; третьокласне – це

кредитування зв'язане з підвищеним ризиком. Рейтинг банками визначається, базуючись на основі суми балів за показниками та якісного аналізу ризиків.

Оцінка кредитоспроможності фізичної особи за скоринговим методом заснована на зваженій сумі (інтегральному показнику - score) оцінок економічних, фінансових, мотиваційних та інших ключових факторів, що впливають на повернення позики позичальником. Кожному з ключових факторів присвоюється числове значення в балах, відповідне рівню його ризикованості. За цими результатами складається бальна шкала у вигляді згрупованої за факторами таблиці. А шляхом порівняння з вказаною шкалою показників, що характеризують потенційного позичальника, проводиться оцінка його кредитоспроможності. При сумарній кількості балів, що перевищує заданий банком рівень, співвіднесений з певним ступенем ризику, виноситься позитивне рішення з надання позички.

Важливо відзначити, що при використанні даного методу значиму роль грає як вибір переліку ключових факторів, так і присвоєння кожному з них відповідних бальних значень. Тому такі завдання повинні вирішуватися не за шаблоном, а кожним банком самостійно, з урахуванням накопиченого їм практичного досвіду з видачі споживчих кредитів. Не випадково, що в зарубіжних банках подібні методики підлягають коригуванню в середньому раз у півтора року.

У практиці ж українських банків зазначені методи поки не знаходять широкого застосування. І головна причина тому – відсутність розвиненої мережі моніторингу по збору та узагальненню інформації стосовно фінансового та майнового стану потенційних позичальників. Тому в даний час для визначення кредитоспроможності фізичних осіб у багатьох банках використовують різні методи, засновані на розрахунках одного, двох показників, наприклад, платоспроможності позичальника. Один з таких методів ми і проаналізуємо далі.

Методи оцінки валютних ризиків: щоб краще управляти валютними ризиками та контролювати їх, більшість банків проводить чітке розходження між традиційними валютними ризиками в банківському бізнесі, пов'язаними з активами, зобов'язаннями в іноземній валюті і потенційними валютними ризиками в дилерських і брокерських операціях.

Операції, які пов'язані з кредитами, вважаються традиційними. Управління супутніми їм потенційними валютними ризиками через різного виду та характеру операцій, зазвичай, також відбувається по-різному. Валютний ризик, який пов'язаний з дилерськими а також брокерськими операціями, доводиться керувати щодня, максимально використавши доступну інформацію та під контролем вищого менеджменту і комітету з управління ризиком банку, в той же час, як ризики по традиційних банківських операціях у більшості випадків відслідковуються щомісячно [4].

Повністю одна з одною не корелює динаміка різних валют, яка знаходиться в банку, хоча й банк з високим рівнем менеджменту повинен також мати набір лімітів очікуваного ризику загально по валютах. Тобто, він повинен встановлювати по кожній валюті ліміти відкритих нетто-позицій. Ліміти валютних позицій мають можливість встановлюватись на дати балансової переоцінки на моменти часу протягом дня чи на кінець робочого дня [17]. Вони можуть індивідуально коригуватись залежно які очікування у банку стосовно змін курсів внутрішньої та іноземної валюти.

Сумарний ліміт очікуваного валютного ризику банку означає ліміт відкритої нетто-позиції. Виражається він у процентах до капіталу банку, а також може бути встановлений по відношенню до сукупних чи іншим показникам. Показник мінімальних втрат замінює ліміт відкритої нетто-позиції, які можуть понести банки через валютні ризики якщо курси валют, де банк має відкриті позиції, лімітування відкритої нетто-позиції задовольнятиме потреби управління валютними ризиками. Якщо розглядати

з позиції агрегування потенційного ризику, то повна кореляція буде означати, що позиції довгі і короткі у різних валютах будуть приведені до нетто-позиції.

Так як курси валют повністю не корелюють один з одним, банк має змогу вибрати той або інший спосіб для агрегування відкритих нетто-позицій в різних валютах для одержання сукупної відкритої нетто-позиції, тобто так званої загальної агрегованої позиції, у цілях управління валютними ризиками. Банки підсумовують абсолютні величини відкритих позицій у конкретних валютах, враховуючи, що можливі зміни курсів усіх валют відбуватимуться так, що результатом всіх позицій будуть і одночасні втрати. Часто менш консервативні банки вибирають проміжний шлях, підсумовують всі короткі позиції та всі довгі позиції по різних валютах, а більшу з цих величин беруть у якості показника агрегованої відкритої нетто-позиції. Також такий метод відомий під назвою «швидкий метод», який був схвалений Європейським союзом та Базельським комітетом.

В рамках пруденційного регулювання чимало країн ввели особливі ліміти сукупного потенційного валютного ризику банку. В деяких країнах такі ліміти є загальнообов'язковими для всіх банків, які володіють ліцензіями на право виконувати валютні операції, у інших – вони встановлюються індивідуально в залежності від якісних показників управління ризиком і технічної кваліфікації персоналу зі сторони оцінки органу нагляду. Для досягнення угоди стосовно вимог до капіталу по валютному ризику, були зроблені міжнародні зусилля, які могли бути поширені у якості стандарту міжнародного рівня.

У тій чи іншій країні пруденційний принцип регулювання лімітів має співвідноситись зі ступенем нестійкості валюти. Як відомо, у практиці пруденційний ліміт відкритої нетто-позиції становить 10% від капіталу банку. Центральний банк у періоди можливого падіння національної валюти

може встановити обмеження коротких позицій у іноземних валютах. В тих країнах, де відносно стабільний валютний курс і конвертована валюта, встановлюються більш точно чи навіть взагалі відсутні ліміти відкритої нетто-позиції.

Коли активи банку, включаючи оплачувані та ф'ючерсні угоди по купівлі і пасиви, що включають також оплачувані і ф'ючерсні угоди з продажу, тоді він має валютну нетто-позицію і зазнає валютного ризику в даній валюті. В такому випадку у банку розробляється і затверджується методологія, яка визначає здійснення операцій у іноземній валюті та що саме потенційний валютний ризик обмежує, а також потенційні втрати комерційної установи. При загальному принципі ліміти встановлюються із урахуванням характеру типу операцій та валютного ризику, з якими він пов'язаний. Такі ліміти виражені у абсолютних чи відносних величинах, мають співвідноситись з профілем ризику банку, структурою його капіталу та поведінкою валютного ринку у минулі періоди.

На різні періоди часу можуть встановлюватися ліміти у залежності від конкретної операції. Якщо менший ліквідний валютний ринок і нестійкіша валюта, як правило, тим нижче повинні встановлюватись ліміти потенційного валютного ризику.

Коли банк займається операціями, які пов'язані з похідними інструментами, тоді він повинен встановити ліміти на весь масштаб невідповідностей за строками у пакеті валютних операцій, тобто ліміт інших позицій. Зазвичай, такі ліміти виражаються у максимальній сумарній величині всіх діючих контрактів з певним терміном реалізації. Самі процедури встановлення лімітів можуть бути різними, хоч зазвичай вони встановлюються щодня за контрактами та терміном погашення протягом наступних тижнів (одного або двох), за контрактами раз на два тижні, строк

яких проходить протягом шести місяців та щомісяця по всіх інших контрактах.

Ліміти концентрації: звісно, що ринкова вартість валютного контракту чутлива до термінів його погашення, до співвідношення курсів відповідних валют: високий рівень концентрації завжди направлений до більш високого ризику. Ось тому банк зобов'язаний встановлювати ліміти на максимальну номінальну вартість контрактів у конкретних валютах та їх загальну номінальну вартість.

Положення, які передбачають призупинення процесу збиткових операцій: ті банки, які активно беруть участь у операціях на валютних ринках, передбачають положення про призупинення збиткових операцій в разі перевищення певної величини ліміту потенційних втрат по різних позиціях і валют. Ці ліміти, які вимагають призупинення операцій, повинні визначатися, виходячи із загального профілю ризику банку, структури капіталу та тенденцій прибутковості. Якщо втрати досягають встановленого ліміту, тоді відкриті позиції повинні автоматично покриватись. Однак такі види лімітів на нестійких і неліквідних ринках не завжди є ефективними та ринок може перейти умовний рубікон до того часу, як його позиції будуть закриті.

Основою побудови системи управління банківськими ризиками, як показано в опублікованих в останні роки роботах, служить кредитна політика комерційного банку. Саме стратегія кредитної політики банку визначає основні принципи кредитування, перелік надаваних кредитних продуктів, процедури прийняття рішення про надання кредитного продукту з метою забезпечення рентабельності, ліквідності і надійності його функціонування. У той час як тактика кредитної політики визначає сукупність конкретних засобів, прийомом і методів, що забезпечують досягнення поставлених цілей. При цьому стратегія банку в галузі ризиків при здійсненні кредитних

операцій є однією зі складових, відзначимо, важливою складовою його кредитної політики, спрямованої на вирішення наступних завдань:

- виявлення факторів, що роблять вплив на конкретний вид ризику (ризик ліквідності, кредитний і валютний ризику);
- визначення ступеня впливу на ризику;
- оцінку конкретного виду ризику;
- встановлення допустимого рівня ризиків;
- аналіз здійснюваних операцій з позицій відповідності прийнятному рівню ризику;
- розробку методів і проведення заходів щодо зниження ризиків.

До основних принципів управління банківськими ризиками при проведенні банком кредитних операцій слід віднести [22]:

- відповідність розроблюваної банком кредитної політики;
- облік зовнішніх і внутрішніх факторів при проведенні банком кредитних операцій;
- безперервність характеру прийняття управлінських рішень.

Принцип безперервності характеру прийняття управлінських рішень означає, що управління ризиками являє собою не якесь одномоментне рішення, а складний за змістом прийнятих і реалізованих рішень процес. Цей процес охоплює в своїй динаміці процедури прийняття управлінських рішень, починаючи з вибору ризикової стратегії в рамках проведеної банком кредитної політики і закінчуючи задачею досьє по сповненого у встановлений термін кредитним договором в архів банку.

При цьому, в кожній фазі виділено ряд етапів. Проаналізуємо далі зміст завдань, що вирішуються банком на кожному із зазначених етапів, що входять до складу розглянутого процесу управління банківськими ризиками.

Вибір ризикової стратегії в рамках розроблюваної банком кредитної політики означає надання банком відповідного впливу на ступінь ризику, по суті цей етап можна розглядати початковим етапом процесу управління банківськими ризиками. Даний етап відноситься до компетенції Департаменту ризиків в особі Відділу кредитних ризиків.

Кредитна політика банку визначає організацію його діяльності у сфері кредитних відносин, здійснюваних з метою підвищення прибутковості кредитних операцій і зниження банківських ризиків. Основним документом, що регламентує діяльність банку в цій області, є, як зазначалося раніше, «Положення про кредитну політику». Воно розробляється (з урахуванням, в тому числі, і економічних нормативів, встановлюваних Банком Росії з регламентації діяльності комерційних банків) і затверджується Правлінням банку у відповідному порядку на кожен рік. Зазначене «Положення» визначає цілі, базові принципи і методи, що забезпечують їх досягнення. Зазвичай такими цілями є:

- забезпечення високоприбуткового розміщення коштів (в рублях і іноземній валюті) при мінімізації рівнів ризиків у найбільш вигідні та найменш ризикові сектори економіки;
- задоволення потреб корпоративних та інших клієнтів банку на ринку кредитних послуг;
- підвищення ліквідності кредитного портфеля банку.

Базовими принципами кредитної політики комерційного банку є:

- прийняття рішень з надання кредитів на підставі необхідної, достатньої та достовірної інформації про ризики таких операцій;

- диференціація підходів у кредитуванні стосовно великим корпоративним, середнім, малим і приватним клієнтам;
- оцінка рівня банківських ризиків відповідно до вимог нормативних документів Центрального Банку, що регламентують процедуру формування резервів, а також відповідно до методичною базою банку по даному напрямку;
- неприпустимість кредитування банківських операцій та інших дій, що призводять до значних змін у рівні ризиків, прийнятих на себе банком, та (або) виникнення нових ризиків, раніше недосліджених;
- неприпустимість використання банківських послуг (продуктів) та операцій як інструменту легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму.

На підставі цих принципів банком розробляється відповідна методична база - методики, що регламентують такі процедури, як, наприклад:

- визначення групи кредитного ризику продукту, що надається клієнтові в рамках комерційного кредитування;
- проведення заставних операцій при комерційному кредитуванні позичальника;
- визначення групи кредитного ризику продукту, що надається клієнтові в рамках фінансування під відступлення грошових вимог (факторингу).

Вирішення зазначених завдань, регламентований подібними методиками у своїй сукупності, і відображає істота ризикової стратегії, розробленої банком на поточний рік.

Основною метою 2-го етапу, ідентифікації та аналізу ризиків є виявлення всіх можливих ризиків, за своєю специфікою і природу виникнення супутніх кредитними операціями банку, наміченим до

проведення їм у рамках затвердженої кредитної політики. Даний етап відноситься до компетенції Департаменту кредитування та Департаменту ризиків. В інтересах кредитної політики на цьому етапі вирішуються завдання з проведення якісного аналізу ризиків, з якими можливо доведеться мати справу банку. Якісний аналіз ризиків передбачає виявлення факторів їх виникнення та реалізації наслідків відповідних ризиків у формі фінансового збитку, розкриття джерела інформації по кожному їх них. При проведенні такого якісного аналізу розглядають всі види ризиків з вище дослідженої нами класифікації кредитних і валютних ризиків.

Різноманіття видів кредитних і валютних ризиків, наведених у попередньому параграфі, наочним чином підтверджує, що інформація є ключовою ланкою в питаннях ідентифікації та аналізу банківських ризиків. Оскільки саме від повноти, змісту та достовірності інформації залежить не тільки виявлення переліку можливих ризиків, але і правильність прийняття в подальшому управлінських рішень за результатами кількісної оцінки цих ризиків.

На етапі кількісної оцінки ризиків вирішуються завдання, основний зміст яких полягає в обробці інформації, отриманої на попередньому етапі. Даний етап відноситься до компетенції Департаменту ризиків. У процесі обробки інформації визначають можливі частоту виникнення і ступеня впливу ризику на погіршення фінансового стану банку. Для цього вирішують такі завдання по:

- оцінці ймовірності ризику;
- визначення областей ризику;
- встановлення оптимального рівня ризику для банку.

При вирішенні зазначених завдань використовують різні аналітичні та статистичні методи, а також методи експертних оцінок.

Детально істота цих методів, що знайшли практичне застосування в банках Росії, буде проаналізовано нами в наступному параграфі. Тут же відзначимо лише наступне.

Аналітичні методи базується на використанні теорії ігор з широким залученням інформаційних технологій. У російській банківській практиці вони практично не використовуються.

Статистичний метод заснований на використанні статистичних даних, що відносяться до конкретної банківської операції з метою виявлення частоти настання ризику і втрат від нього. Ефективність цього методу безпосередньо залежить від тривалості періоду роботи банку на фінансовому ринку. Оскільки для необхідного обсягу вихідних даних для повноцінного статистичного аналізу потрібен тривалий час. У більшості вітчизняних банків такого стажу роботи немає, тому в російських умовах вони використовують методи рейтингування позичальників.

Суть цих методів полягає у відборі факторів, що роблять вплив на Кредитоспроможність позичальника і виставленні кожному. Їх них відповідних бальних оцінок, з метою встановлення оптимального рівня ризиків, тобто його граничних розмірів, які не можна перевищувати, а також діапазону, в якому він стає можливим (допустимим). За величиною балів ранжирують: частоту виникнення ризиків - на рідкісну, середньої частоти і часту, а ступінь впливу на погіршення фінансового стану банку - на області: безризикову, допустимого ризику, неприпустимого ризику і критичного ризику.

Розглянута процедура ранжирування має строго індивідуальний характер для конкретних типів операцій і окремих банків. Однак слід зазначити загальні фактори, що впливають на результати цієї оцінки:

- ефективність проведення операцій (що залежить, насамперед, від наявності формалізованих технологій їх підготовки та проведення, а також компетенції персоналу);
- обсяг вкладень (до різних за масштабами операціями банк підходить з різними критеріями оптимального рівня ризику, досить зіставити вимоги до позичальника при величині в п'ять або в п'ятсот тисяч умовних одиниць);
- рівень ризику, який банк готовий прийняти на себе відповідно до реалізованої ним стратегією управління.

Результати кількісної оцінки ризиків служать основою для прийняття управлінських рішень по впливу на банківські ризики. Даний етап відноситься до компетенції Департаменту ризиків. Для протидії банківських ризиків зазвичай використовують методи, що класифікуються за такими двома ознаками - часу реалізації і ступеня універсальності застосування. Нарешті, заключним етапом початкової фази є етап корекції ризикової стратегії, також відноситься до компетенції Департаменту ризиків. Його суть полягає у перевірці адекватності обраної ризикової стратегії, її застосовності на практиці - вже при здійсненні процесу управління в активній фазі.

Результати вибору методів протидії ризикам дають початок наступного етапу - етапу оцінки ризиків при підготовці конкретного кредитного договору, тобто, оцінці конкретних видів індивідуального кредитного ризику в залежності від типу позичальника (країна, юридична особа, фізична особа). Даний етап відноситься до компетенції всіх структурних підрозділів банку, залучених до процесу прийняття управлінських рішень при проведенні кредитних операцій. Суть оцінки ризиків на даному етапі полягає в аналізі платоспроможності потенційного позичальника. Для цих цілей існує безліч різних методик. Досліджуємо далі основні підходи, так чи інакше регламентуються в цих методиках при проведенні подібного аналізу.

Подібний аналіз має базуватися на п'яти аспектах платоспроможності: галузевому, фінансовому, управлінському, історичному та аспекті якості забезпечення кредиту.

Галузевий аспект відображає процеси розвитку галузі та позицію, яку потенційний позичальник займає в галузі. Слабкі, з точки зору виробничих потужностей, позиції можуть значно знизити здатність позичальника до погашення кредиту.

Фінансовий аспект визначає здатність позичальника отримувати достатньо грошових коштів, є основним джерелом погашення кредиту, або можливість вдатися у разі потреби до реалізації існуючого забезпечення. Чотирма основними критеріями платоспроможності юридичної особи є: рентабельність (для кожної сфери діяльності - свої критерії), ліквідність, оборотність і фінансовий важіль (співвідношення між позиковими і власними засобами) [23].

Рентабельність характеризує ступінь економічної ефективності господарюючого суб'єкта. У практиці банківського кредитування прийнято виділяти такі найпоширеніші показники рентабельності [49]:

- рентабельність продажів (відношення прибутку до валового доходу), що відображає ефективність роботи на ринку, що показує, яка частка прибутку в одному рублі реалізованої продукції позичальника;
- рентабельність активів (відношення прибутку до активів), що показує, скільки прибутку отримує позичальник з наявних у нього активів.

Аналіз ліквідності показує, наскільки потенційний позичальник здатний виконати свої зобов'язання леред банком відповідно до умов кредитного договору. При аналізі ліквідності балансу розраховують, як правило, два основних коефіцієнта:

- коефіцієнт поточної ліквідності (відношення оборотних активів до короткострокових зобов'язань), що є показником,

характеризує принципову здатність підприємства погашати короткострокову заборгованість;

- коефіцієнт термінової ліквідності (відношення оборотних активів за вирахуванням запасів товарно-матеріальних цінностей до короткострокових зобов'язань), що характеризує здатність підприємства погашати заборгованість в максимально короткий термін [39].

Показники оборотності капіталу характеризують оборотність всіх активів: оборотність основного капіталу, оборотність дебіторської заборгованості і оборотність запасів. Характеризуючи швидкість обігу основного і оборотного капіталу і якість активів, показники оборотності допомагають більш точно оцінити тенденції зростання коефіцієнта покриття. При збільшенні цього коефіцієнта за рахунок зростання запасів і уповільнення їх оборотності висновок про підвищення кредитоспроможності позичальника не робиться.

Ключовий коефіцієнт оцінки платоспроможності - фінансовий важіль - являє собою співвідношення між позиковими і власними засобами потенційного позичальника.

Управлінський аспект характеризує якість менеджменту і визначається компетентністю, згуртованістю команди менеджерів, керуючих підприємством, і ефективністю їх керівництва колективом. Недоліки кваліфікованого менеджменту можуть створити труднощі не тільки з погашенням кредиту, а й з реалізацією забезпечення.

Історичний аспект передбачає аналіз кредитної історії потенційного позичальника.

Аспект якості забезпечення кредиту визначає рівень контролю з боку банку за предметом застави і можливість отримання реальної вартості забезпечення при його ліквідації.

Ґрунтуючись на аналізі всіх цих п'яти аспектів, банк повинен структурувати угоду таким чином, щоб максимально повно оцінити ризики, пов'язані з кредитуванням конкретного господарюючого суб'єкта і по можливості мінімізувати виявлені ризики.

Нарешті, заключним етапом процесу управління банківськими ризиками, є етап оцінки ризиків у ході виконання кредитного договору. Даний етап також відноситься до компетенції всіх структурних підрозділів банку, залучених до процесу прийняття управлінських рішень при проведенні кредитних операцій. Фактично зміст даного етапу становлять завдання, вирішення яких забезпечує моніторинг виданих кредитів.

Для управління процесом моніторингу банку необхідно розробляти і впроваджувати систему класифікації банківських ризиків з метою ранжирування кредитів за різними якісними характеристиками на регулярній основі. Така система допомагає визначити проблемні області, а також спланувати, узгодити і реалізувати інші процедури, спрямовані на захист інтересів банку в разі погіршення платоспроможності позичальника.

Основною метою ранжирування кредитів є поліпшення якості портфеля за рахунок:

- використання сигналів, що попереджають заздалегідь про можливу неплатоспроможність позичальників;
- оперативного структурування управлінської інформації;
- визначення стандартів для встановлення меж відповідальності.

Найважливішим елементом кредитного моніторингу є збір достовірної інформації та її регулярний аналіз. Як правило, в банку один з менеджерів вищої ланки персонально відповідальний за кредитний моніторинг. Дана функція, особливо в малих банках, може бути об'єднана з функцією моніторингу інших напрямків банківської діяльності. Інформація, яка надається відповідальній особі, повинна включати такі дані, як абсолютна величина кредитного ризику, величина кредитного ризику з урахуванням забезпечення, початкові кредитні рейтинги, переглянуті кредитні рейтинги, експрес-аналіз поточного фінансового стану найбільших позичальників і т.д.

Всі орієнтири формування кредитного портфеля повинні регулярно переглядатися, бажано з частотою не рідше рази на рік. Це необхідно для того, щоб ліміти кредитного портфеля відповідали змінам ситуації в економіці в цілому. Регулярний перегляд лімітів особливо важливий тоді, коли мають місце постійні зміни в законодавстві, зміни ситуації в економіці та на фінансовому ринку.

У теорії управління банківською ліквідністю виділяють два стратегічні підходи [23]. Перший підхід заснований на точній відповідності за термінами структури активів банку структурі його пасивів. На відміну від нього, другий підхід заснований на визнанні реальних невідповідностей, заснованих на практиці структур активів і пасивів банку. Вважається що великі банки є витривалими та надійними за своїми зобов'язаннями перед клієнтами та вкладниками, але відомо, що навіть найбільший комерційний банк не застрахований від негативних наслідків змін макроекономічної ситуації в масштабах країни, таких як економічні кризи, банкрутства, неплатежі по позичках, кон'юнктури попиту і пропозицій на ринках позичкових капіталів. Ці наслідки мають вагомий вплив на діяльність фінансових установ, адже як ми вже пам'ятаємо після нещодавньої кризи ще довго фінансова система буде оговтуватись від його наслідків.

Для країн з економікою перехідного типу, до яких також відноситься Україна, кращим є другий підхід в питаннях управління банківською ліквідністю. Стосовно до такого підходу керівництво банку повинне самостійно вибирати методи оцінки підтримання ліквідності банку при суворому дотриманні розглянутих вище нормативів обмеження ризиків її втрати.

У цих цілях необхідно:

- виявляти високоприбуткові і в той же час низькоризиковані напрямки відповідно з поточною ситуацією на ринку;
- відбирати пріоритетні сегменти кредитного ринку шляхом ретроспективного аналізу ризикованості різних напрямків кредитної діяльності в попередніх періодах;
- коригувати напрямки кредитування відповідно до зміни стратегічних цілей і пріоритетів банку;
- збільшувати обсяги кредитування в перспективних галузях і згортати фінансування малопривабливих секторів.

Аналіз і групування кредитів за якістю має велике значення. Знаючи структуру кредитного портфеля за категоріями якості кредитів і визначивши статистичним шляхом середній відсоток проблемних, прострочених, безнадійної позичок по кожній категорії, банк отримує можливість здійснювати спеціальні заходи, спрямовані на зниження втрат за діючими кредитними договорами.

Основні напрямки аналізу якості кредиту - це зниження кредитного ризику по кожній конкретній позикою (індивідуальний кредитний ризик) і зниження втрат за позиками на рівні кредитного портфеля банку в цілому (сукупний кредитний ризик).

Для банку на розглянутому етапі процесу управління банківськими ризиками попереджувальними сигналами неблагополуччя служать:

- порушення графіка погашення: затримка із сплатою процентів або основної суми боргу;
- несприятливі тенденції зміни фінансових коефіцієнтів позичальника (наприклад, зниження рівня рентабельності, нестача ліквідних активів, зменшення власного оборотного капіталу і

т.д.);

- зростання тіньового обороту;
- несплата податків;
- несвоєчасне надання оперативної та достовірної фінансової інформації і затримка у поданні звітності, завіреної аудиторами.

Зазначені фактори постійно повинні знаходитися в полі зору банку. Але управління банківськими ризиками передбачає не тільки кредитний моніторинг, а й прийняття необхідних профілактичних заходів з подолання негативних наслідків при їх виникненні. Такі профілактичні заходи банку можуть включати проведення переговорів з реструктуризації кредиту (зміни умов погашення боргу), залучення консультантів (з технічних, маркетингових чи фінансових питань), отримання додаткового забезпечення і т.д. [27]

Таким чином, ми дослідили етапи процесу управління банківськими ризиками, що входять до складу кожної з виділених у ньому фаз. Проаналізоване нами зміст завдань, що вирішуються на кожному з цих етапів, показує, що по суті, з формальної точки зору, цей багатоетапний процес являє собою безперервне рішення завдання з отримання, обробки та поданням достовірної адресної інформації для прийняття відповідного

управлінського рішення. Підтвердженням тому може служити визначення самого поняття прийняття управлінського рішення, використовуване, наприклад, в теорії прийняття рішень. Згідно постулатам цієї теорії, прийняття управлінського рішення - це вибір альтернативи заради досягнення цілей організації, здійснюваний керівником в рамках його посадових повноважень і компетенції [47]. А вибір альтернативи якраз і передбачає врахування різних факторів, пов'язаних з особливостями розв'язуваних на кожному з етапів завдань, відповідного інформаційного забезпечення та організаційною структурою самого банку [41]. Що може бути представлено у вигляді якоїсь єдиної системи, що має у своєму складі, як суб'єкт управління, так і об'єкт (кредитні ризики) з певною сукупністю елементів управління. Очевидно, що така система, що дозволяє забезпечити реалізацію процесу управління банківськими ризиками, повинна мати у своєму складі відповідні підсистеми (елементи) управління.

Також, зазначаються головні задачі, що виникають у процесі управління кредитним ризиком:

- виявлення факторів ризику;
- оцінку масштабів передбачуваного збитку;
- знаходження способів попередження або джерел відшкодування збитку.

При цьому, під керуванням кредитним ризиком автор розуміє комплекс заходів, спрямованих на зниження ймовірності неповернення виданих кредитів або зменшення обумовлених цим збитків. А на систему управління кредитним ризиком покладає вирішення наступних завдань:

- формування політики управління ризиками;
- розробку процедур укладання кредитних договорів;
- розробку внутрішньої системи лімітів;

- збір інформації про кредитний ризик;
- створення системи моніторингу кредитного ризику;
- проведення заходів щодо зменшення ризиків;
- проведення робіт з проблемними ризиками.

У своїй повсякденній діяльності працівники підрозділів банку, у відповідності зі своїми функціональними обов'язками, покладеними на них стосовно аналізованої організаційної структури, здійснюють розробку та прийняття відповідних управлінських рішень у рамках затвердженої банком кредитної політики [51]. При вирішенні зазначених завдань, а також у плані практичної реалізації прийнятих управлінських рішень, підсистеми управління, виділені нами, виступають в якості відповідного інструментарію, що дозволяє забезпечити проведення кредитних операцій (підсистема кредитування) і безпеку їх проведення (підсистема кредитного моніторингу). Важливо відзначити, що успіх у вирішенні таких завдань значною мірою залежить безпосередньо від типу прийнятої банком організаційної структури, що дозволяє забезпечувати:

- ефективність системи управління банківськими ризиками;
- оптимізацію документообігу;
- ефективний менеджмент персоналу.

Оскільки для прийняття суб'єктом управління відповідного управлінського рішення потрібна необхідна по повноті та достовірності інформація, то призначення інформаційної підсистеми якраз і полягає в її своєчасному наданні кожному підрозділу банку, що бере участь у процесі управління банківськими ризиками. Іншими словами, інформаційна підсистема повинна забезпечувати своєрідну циркуляцію інформаційних потоків між організаційними одиницями банку (та зазначеними

підсистемами) у прийнятій організаційній структурі її управління. А для цього інформаційна підсистема повинна забезпечити вирішення таких основних завдань:

- ведення і своєчасне оновлення нормативно-правової бази, що регламентує питання кредитування;
- ведення і своєчасне оновлення методичної бази, що регламентує процес управління банківськими ризиками;
- збір, аналіз та узагальнення достовірної інформації за кредитними заявками і виданих кредитах протягом усього терміну дії кредитних договорів;
- своєчасне отримання і ранжування інформації за ступенем її важливості по кожному кредитному договору протягом всього терміну його дії;
- ведення і своєчасне оновлення баз даних по фінансовому стану позичальників;
- забезпечення оперативного зв'язку між банком і позичальниками, з метою своєчасного отримання необхідної інформації;
- забезпечення оперативного обміну інформацією між структурними підрозділами банку, які беруть участь у процесі управління банківськими ризиками.

При вирішенні зазначених завдань інформаційна підсистема повинна забезпечувати і необхідне узгодження в роботі співробітників різних підрозділів банку, обладнання та відповідних методичних прийомів з питань збору, аналізу, оцінки та оперативної передачі адресною і достовірною інформації в інтересах вирішення завдань кожної з підсистем в процесі управління банківськими ризиками. З цією метою всю сукупність інформації поділяють на зовнішню і внутрішню [51].

Сукупність і стан джерел внутрішньої інформації до певної міри характеризує готовність структурних підрозділів банку до оперативного вирішення поточних завдань у процесі управління банківськими ризиками. І в цьому зв'язку, ці джерела повинні становити єдиний комплекс взаємопов'язаних документів, що застосовуються співробітниками банку для вирішення розглянутих нами завдань. Всю подібну документацію поділяють на організаційно-розпорядчу і спеціальну. У свою чергу, організаційно-розпорядчі документи з їхнього вигляду підрозділяють на організаційні, розпорядчі та довідково-інформаційні.

До організаційних документів відносять нормативна документація, що регламентує правовий статус банку і структурних підрозділів у його складі (наприклад, положення про кредитний комітет); нормативно-правова база, що регламентує питання кредитування; документація, що регламентує процедури кредитування (наприклад, Положення з організації кредитної роботи); документи, що фіксують організацію етапів процесу управління кредитними ризиками (наприклад, протокол засідання кредитного комітету).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Процеси розвитку а також трансформації сучасного ринкового середовища призводять до посилення конкурентної боротьби на внутрішніх і зовнішніх ринках, що, в свою чергу, зумовлює виникнення нових вдосконалення вже існуючих факторів, що впливають на організацію і ефективність здійснення банківської діяльності. Це супроводжується актуалізацією проблеми підвищення ефективності управління ризиками банківської діяльності.

Саме ризик є частиною складової банківської діяльності, тому що для неї, як і для будь-якої фінансово-економічної діяльності, є характерним високий рівень прийняття управлінських рішень на відміну від впливу значної чисельності факторів та дій контрагентів, які важко передбачити з необхідною точністю. Саме з невизначеністю чи з імовірнісними процесами, зумовленими важкістю точного передбачення перебігу подій у майбутньому, пов'язується виникнення ризику.

Аналізуючи положення дослідження ризику дозволяє відмітити те, що в наукових дослідженнях досі немає єдиного підходу до визначення категорії “ризик”. Формування ефективної системи управління фінансовими ризиками банку несе за собою наявність встановлення змістовного наповнення визначення дефініції “фінансовий ризик”, виходячи з загальнонаукових концепцій, сформованих вітчизняними та зарубіжними вченими. Для досягнення зазначеної мети необхідно враховувати етимологію категорії “ризик”.

Аналізуючи теоретичні питання сутності банківських ризиків, варто сказати і про їх вплив на ціноутворення. Так, як банківська діяльність опосередкована серед значних ризиків, то воно знайшло своє відображення у процесах ціноутворення на банківські послуги. Слід також зауважити, що враховуючи ризики, банки не обов'язково застосовують при ціноутворенні на кредитні ресурси, але і при визначенні вартості депозитів. Деякі дослідники системи банківських ризиків також виділяють окрему групу ризиків ціни, що входять у склад фінансових та безпосередньо впливають на ціну банківських продуктів.

В склад цінових ризиків включають: валютний, відсотковий, ризик зміни вартості цінних паперів (інвестиційний ризик) та ризик зміни цін на активи. Проте слід зазначити, що не тільки вказані види банківських ризиків мають вплив на вартість банківських послуг.

Даний перелік включає лише ті ризики, наслідком дії яких є безпосередня зміна ціни банківських послуг. Інші ризики, притаманні банківській діяльності, також враховуються банківським менеджментом при розробці та реалізації цінової політики. До них можна віднести ризик ліквідності, кредитний ризик, інфляційний та ін. Більшість з даних видів ризиків впливає на ціну активних та пасивних операцій[38].

Очевидно, що налагоджений механізм по кваліфікованому використанню структурними підрозділами банку різного виду розглянутих вище документів значною мірою сприяє успіху у вирішенні банком розглянутих нами завдань.

Підсистема кредитування забезпечує вирішення завдань, що становлять зміст процесу управління банківськими ризиками, дослідженого нами в попередньому параграфі.

А на підсистему кредитного моніторингу (внутрішнього контролю) покладають вирішення завдань щодо забезпечення безпеки проведення банком кредитних операцій. При цьому, ця підсистема повинна, перш за все, забезпечити належний рівень надійності банку при заданих Положенням по кредитній політиці характер і масштаби проведення кредитних операцій [71]. А для цього вирішуються їй завдання в інтересах досягнення встановлених керівництвом банку цільових орієнтирів діяльності, у тому числі і обмеження банківських ризиків, повинні бути спрямовані на забезпечення:

- виконання банком вимог нормативної бази БР і федерального законодавства;
- дотримання встановлених процедур і повноважень при прийнятті управлінських рішень;
- належного стану звітності про діяльність банку і пов'язаної з нею банківськими ризиками;

- прийняття своєчасних рішень, спрямованих на усунення виявлених недоліків і порушень у діяльності банку;
- належного обліку кредитних операцій банку;
- протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- ефективної взаємодії з зовнішніми аудиторами, органами державного регулювання та нагляду.

Для вирішення зазначених завдань зазвичай використовують методи документального та фактичного контролю. При цьому, методи документального контролю поділяють на методи формально-правової перевірки документів та методи перевірки достовірності відображених у документах обставин і процесів.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ АСПЕКТІВ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ В УКРАЇНІ

2.1. Організаційні основи побудови ризик-менеджменту комерційного банку

Рівновага є одним із основних атрибутів суспільних (в тому числі економічних), природних та штучних систем. Вивчення рівноважних станів є одним із ключових напрямків розвитку економічної науки. Причому якщо рівноважні стани у межах природних та штучних систем є достатньо об'єктивними (чіткі способи їх формалізації) то рівноважні стани суспільних систем відрізняються значною мірою суб'єктивності. На основі досліджень сутності рівноважних станів у різних суспільних (в тому числі економічних), природних та штучних системах визначено дві основні ознаки рівноваги: 1) збалансованість (пропорційність) процесів або чинників, що впливають на систему; 2) стійкість (стабільність) системи протягом певного періоду часу, яка переважно має не статичний (стан), а динамічний (процес розвитку) характер.

Потрібно підкреслити, що збалансованість (пропорційність) протилежно спрямованих за впливом на систему процесів або чинників є основою визначень рівноважних станів у різних галузях знань. Причому термін “збалансованість” (зокрема, у значенні відсутності диспропорцій) може як безпосередньо вживатись при визначенні певного виду рівноваги, так і бути присутній в імпліцитній формі (логічно слідувати зі змісту того чи іншого виду рівноваги).

За результатами вивчення визначень рівноважних станів у межах економічної науки зроблено висновок про доцільність введення до визначення рівноважних станів у економіці третьої ознаки: позитивний

характер стану економічної системи (статична рівновага) або розвитку економічної системи (динамічна рівновага). Під позитивністю ми розуміємо економічну ефективність (доцільність), з точки зору окремих економічних суб'єктів та суспільства в цілому, рівноважних станів у економіці. Способи вербальної формалізації рівня позитивності стану економічної рівноваги у визначеннях різних дослідників суттєво різняться.

Наприклад, автори Економічної енциклопедії [125, с. 265] під даним поняттям розуміють стан економічної системи, за якого найважливіші економічні пропорції забезпечують раціональне поєднання товарної та грошової маси, стабільність цін і сталий розвиток народного господарства.

Однак у ньому уточнюється, що рівновага може розглядатися як гармонія у співвідношенні економічних величин і сил, або як відсутність диспропорцій між ними. Вона може існувати в тій мірі, в якій соціально-економічна система забезпечує прийнятний рівень задоволення інтересів своїх суб'єктів іздатна протистояти кризам.

Багато дослідників економічну рівновагу розуміють як стан економічної системи, ринку, що характеризується наявністю збалансованості, урівноваженням двох різнонаправлених факторів, наприклад рівновага попиту та пропозиції, виробництва та споживання, доходів та витрат. За словником сучасної економічної теорії Макмілана, поняття “equilibrium” (рівновага) визначає таку ситуацію, коли окремі економічні агенти (споживач або фірма) не мають стимулів до зміни своєї економічної поведінки, оскільки не можуть покращити свого становища з точки зору будь-якого економічного критерію; по відношенню до ринків рівновага означає ситуацію, при якій продавці та покупці у сукупності задоволені поточним співвідношенням цін та обсягів продажів і покупок.

Останній спосіб вербальної формалізації рівня позитивності стану економічної рівноваги також часто зустрічається в інших джерелах. Крім

того, у багатьох джерелах зустрічається поняття “рівновага споживача” та “рівновага виробника”, зміст яких розкривається з точки зору теорії маржиналізму та визначає таку ситуацію, коли споживач максимізує корисність у межах існуючого бюджету, а виробник – прибуток у межах наявних обмежень щодо економічних ресурсів.

Підсумовуючи наведені вище визначення, зазначимо, що сама по собі економічна рівновага у системі ще не є доказом її оптимальності у соціально-економічному сенсі. Ми вважаємо, що абсолютно оптимальною може бути економічна рівновага лише у штучно змодельованих соціально-економічних системах із значною кількістю обмежень та допущень. Реальні соціально-економічні відносини вирізняються істотною складністю та реалізуються у динамічних умовах. Економічні суб’єкти, що беруть у них участь, мають різноманітні (часто складні за структурою) цільові функції. Крім того, будь-які критерії оцінки оптимальності рівноважних станів носитимуть суб’єктивний характер. Таким чином, поняття “економічна рівновага” характеризується істотними ознаками економічної ефективності, тобто має позитивний зміст. Однак вона не повинна ототожнюватись із оптимальним станом, притаманним лише теоретично змодельованим систем.

У деяких енциклопедіях безпосередньо вказується на взаємозв’язок між поняттями рівноваги та стійкості. Іноді поняття “стійкість” (стабільність) вживають при визначенні певного виду рівноваги, в інших випадках розглядають як основну характеристику рівноважних станів. У різних варіаціях переважно виділяють два види рівноваги за даною характеристикою: нестійка та стійка. На нашу думку, будь-який стан рівноваги, навіть якщо він є внутрішньо нестійким (рівновага встановлюється на мінімальний проміжок часу) все одно має свою (мінімальну) тривалість. Таким чином, стійкість (стабільність) також належить до основних ознак рівноваги. Крім того, іноді основним предметом

дослідження є не сам процес встановлення рівноваги, а вивчення умов забезпечення її стійкості протягом необхідного для дослідників періоду часу.

Деякі дослідники, вивчаючи стійкість банку, вважають її “найбільш фундаментальним поняттям”, яке найбільш повно відображає проблеми і тенденції розвитку банківського сектора. Вони вважають, що стійкість банку визначається трьома основними чинниками: стабільністю діяльності, стійкістю проти впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, спроможністю відновити свої функції після потрясінь. На нашу думку, дане поняття є вужчим у порівнянні із поняттям “рівновага”, оскільки не враховує у явному вигляді основні пропорції банківської діяльності та не висуває вимоги щодо прийняттого рівня ефективності функціонування банків.

В інформаційно-аналітичних матеріалах центру наукових досліджень Національного банку України також вказується, що поняття “стійкість” та “рівновага” є досить близькими за змістом, однак останнє має більш вузький зміст. Далі наводяться тлумачення стійкості фінансової системи, основними складовими якої є її ефективність та стабільність. Однак, як зазначалось вище, зазначені ознаки входять у поняття “рівновага”, яке також доповнюється вимогою щодо збалансованості основних чинників функціонування економічних систем. Ми вважаємо, що поняття “стійкість” є вужчим у порівнянні із поняттям “рівновага”, як наслідок у межах нашого дослідження будемо розглядати стійкість як невід’ємну характеристику рівноважних станів у економіці.

Враховуючи обґрунтовані вище характерні ознаки економічної рівноваги, можемо сформулювати авторське визначення даного поняття: стан (процес розвитку) економічних систем, що характеризується збалансованістю (пропорційністю) їх параметрів та наявністю ознак стабільності (стійкості) даних систем, що створює умови для ефективного їх функціонування. Таким чином, можна виділити три основні характеристики рівноважного стану

даного фінансового посередника: дотримання відповідних фінансових пропорцій (збалансованість), стабільність функціонування (стійкість) та прийнятна ефективність. Розглянемо вплив банківського ризик-менеджменту на дані характеристики банку, які визначають рівень його урівноваженості.

Банківський менеджмент включає усю сукупність управлінських рішень щодо питань функціонування комерційного банку.

Серед методів управління банківськими ризиками фінансові пропорції безпосередньо враховуватимуться при лімітуванні та диверсифікації. Сутність лімітування полягає у визначенні граничних меж фінансових показників, які переважно встановлюються у відносному вигляді. Диверсифікація використовується для визначення нормативних пропорцій, відповідно до яких відбувається розподіл певних фінансових показників за встановленою ознакою: кредитів за секторами економіки; депозитів за їх строковістю і т.д.

Таким чином, будь-які методи банківського ризик-менеджменту та більшість методів інших складових банківського менеджменту можна розглядати з точки зору їх впливу на фінансові пропорції банку (визначені регулятором, менеджментом банку або іншими суб'єктами) для досягнення їх значень, що відповідають цільовим (нормативним) показникам. У кінцевому підсумку дотримання розглянутих вище пропорцій зводиться до забезпечення балансу між залученням та розміщенням фінансових ресурсів банку у розрізі основних їх параметрів: обсяги, строковість, вартість та валюта. Недотримання даного балансу призведе до виникнення ризиків ліквідності, процентного та валютного відповідно. Неврахування фінансових пропорцій клієнтів банку при здійсненні кредитних операцій спричинить настання кредитного ризику. Отже, існує пряма залежність між двома характеристиками рівноваги банку: дотриманням відповідних фінансових пропорцій (збалансованість) та стабільністю функціонування (стійкість).

Дана теза також поширюється на банківську систему, якщо розглядати її як сукупність банків. Підтвердити зв'язок між збалансованістю та стабільністю банку можна на основі вивчення методик стрес-тестування. Вони використовуються для оцінки стійкості окремого банку та банківської системи в цілому. Як зазначалось вище, дані методики спрямовані на дослідження впливу сформованих фінансових пропорцій банку при шоківій зміні зовнішніх чинників його функціонування (різка зміна ринкових ставок, валютних курсів і т.д.) на прибуток і капітал банку.

У посткризових умовах ведення банківського бізнесу посилюється увага до проблеми удосконалення організаційно-інформаційного забезпечення системи ризик-менеджменту в банківських установах.

Як система економічного управління, на нашу думку, ризик-менеджмент банку є сукупністю наступних підсистем:

- організаційно-структурної, що складається з керованої (об'єкт управління) та управляючої (суб'єкт управління) підсистем;
- функціональної, що характеризується інструментами управління (аналіз, планування, контроль);
- підсистем забезпечення ризик-менеджменту (інформаційне, кадрове, технологічне, нормативне)

Ефективність формування та функціонування системи ризик-менеджменту в банку безпосередньо залежить від її організаційного забезпечення. Таким чином, розглянемо більш детально організаційно-структурну підсистему. Об'єктом управління (керованою підсистемою) у системі ризик-менеджменту банку є мінімізація негативного впливу ризикоутворюючих факторів, у широкому значенні – ризик, котрим необхідно управляти. Управляючою підсистемою, тобто суб'єктом управління в даній системі виступають відповідальні особи або група осіб у

межах певного підрозділу, які виконують функції виміру відхилень величини, що регулюється (ризик), від бажаних значень та здійснюють управлінські дії шляхом визначених банком певних способів і прийомів з метою відновлення заданого стану об'єкта управління.

Суб'єктами ризик-менеджменту в банку є правління, спостережна рада, комітети та майже всі структурні підрозділи банку, які будуть проаналізовані далі. Основну мету ризик-менеджменту в банку можна сформулювати як сприяння підвищенню вартості власного капіталу банку з одночасним забезпеченням досягнення цілей його клієнтів і контрагентів, керівників, працівників, органів банківського нагляду, міжнародних рейтингових агентств, інвесторів, кредиторів.

Відповідно до поставленої мети можна виокремити основні завдання, покладені на ризик-менеджмент: проведення кількісної та якісної оцінки ризиків, на які наражається банк, на основі визначених показників; розробка методик оцінки та аналізу ризиків; ідентифікація і моніторинг порушення лімітів; аналіз можливих сценаріїв; загальний опис ризикових позицій банку; надання рекомендацій іншим підрозділам банку щодо тактики роботи з виявленими ризиками.

У цілому при розробці та запровадженні комплексної системи ризик-менеджменту банку спостережна рада і правління повинні здійснити такі дії:

- запровадити організаційну структуру і механізми контролю, що як мінімум задовольняють вимоги, викладені у цьому документі;
- забезпечити прийняття ризиків відповідно до очікувань акціонерів (власників) банку, стратегічного плану банку та нормативних вимог;
- поширити в банку єдине розуміння його корпоративної культури щодо ризиків;

- виділити необхідні ресурси на створення та підтримку ефективної, комплексної та збалансованої системи ризик-менеджменту;
- відобразити у систематизованій документальній формі організаційну структуру і механізми контролю, забезпечити відповідний доступ до цих документів;
- узгодити організаційну структуру та системи контролю бізнес-процесів банку з відповідними системами дочірніх структур та інших підконтрольних організацій таким чином, щоб не зашкодити контролюваній і стабільній діяльності самого банку;
- забезпечити уникнення конфлікту інтересів на всіх рівнях банку;
- здійснити аналіз ризиків з урахуванням можливості виникнення екстремальних обставин (стрес-сценарії), на основі яких банк має визначати відповідні надзвичайні заходи, наприклад, у вигляді плану на випадок кризових обставин;
- запровадити процедури і заходи щодо запобігання стресовим ситуаціям, які можуть виникнути через дію певних внутрішніх факторів;
- розробити процедури і заходи моніторингу адекватної капіталізації банку;
- чітко сформулювати політику (положення) банку щодо контролю ризиків і ведення справ у відповідності з критеріями надійності банківських операцій;
- забезпечити систематичне здійснення аналізу ризиків з метою ідентифікації, оцінки, контролю і моніторингу всіх ризиків;
- розробити і запровадити заходи внутрішнього контролю, які б забезпечували належне дотримання вимог законодавства і нормативно-правових актів, виконання договірних та інших зобов'язань, належне дотримання положень і процедур, правил і норм, встановлених цими положеннями, а також відповідної ділової поведінки;

- створити незалежний підрозділ з управління ризиками, який повинен мати відповідні повноваження, ресурси, досвід і корпоративний статус, щоб не було будь-яких перешкод у доступі до необхідної інформації, у формуванні та поданні управлінських звітів за результатами своїх досліджень;
- створити службу внутрішнього аудиту, незалежну від операційних підрозділів банку і відокремлену від процесів поточного внутрішнього контролю, які входять до складу певних компонентів тих чи інших бізнес-процесів. Сфера інтересів служби внутрішнього аудиту має охоплювати всі види діяльності і всі підрозділи банку.

Другий рівень в організаційній структурі системи ризик-менеджменту представлений безпосередньо підрозділом з ризик-менеджменту, що здійснює тактичне та оперативне управління ризиками в банку. Основними завданнями даного підрозділу є:

- організація ефективного процесу управління ризиками, інтегрованого з організаційною структурою та стратегією банку;
- розробка, централізація та координація всієї системи управління ризиками, політики, процедур у даній сфері;
- взяття участі в розробці політики щодо управлінської звітності з ризиків, постійний контроль адекватності такої звітності поточним ризикам;
- організація роботи щодо встановлення та підтримки інформаційних потоків у банку, пов'язаних з питаннями управління ризиками;
- координація взаємодії різних структурних підрозділів банку у сфері управління ризиками.

Що стосується внутрішньої структури підрозділу з ризик-менеджменту, то науковці виділяють два підходи до його побудови: лінійно-функціональний та комбінований. Відповідно до першого у банку

створюється спеціальний підрозділ, очолюваний керівником, що займається тільки проблемами управління ризиком та координує діяльність усіх підрозділів щодо регулювання ризику.

З наукової точки зору ризик-менеджмент розглядається як процес, який вивчає проблеми управління банківськими ризиками. Важливість і значимість систематизованих наукових знань про управління ризиками визначається тим, що вони дають змогу вчасно і якісно управляти поточною діяльністю банківської установи. Ризик-менеджмент – являє собою систему управління ризиком і економічними відносинами, які виникають у процесі цього управління [1]. Ризик-менеджмент – це система заходів щодо виявлення, оцінки, профілактики та страхування ризиків і включає стратегію і тактику управлінських дій [8]. На основі представлених тлумачень, ми пропонуємо визначати поняття ризик-менеджмент, як систему управління непередбачуваними ситуаціями за допомогою методів, функцій та вчасного виявлення і подолання кризової ситуації в економічній діяльності банківської установи.

Процес ризик-менеджменту в комерційних банках організують таким чином, щоб були охоплені всі його структурні рівні – від вищого керівництва банківської установи (спостережної ради та правління банку) до рівня, на якому безпосередньо приймається або генерується ризик. Функції підрозділів чітко визначаються та документуються для уникнення конфлікту інтересів між ними. Усі банківські операції відрізняються різним ступенем ризику. На практиці заведено оцінювати значну кількість ризиків, які можуть охарактеризувати ситуацію і ймовірність здійснення подій.

Основними необхідно вважати й оцінювати кредитний, валютний, інвестиційний, процентний ризик та ризик ліквідності, хоч усі інші в певні моменти часу та за різних обставин можуть мати і більш істотне значення, ніж вищеназвані. Контроль за банківськими ризиками, аналіз та управління

ними являє собою один із найважливіших факторів, що визначають прибутковість банку на перспективу.

В основу банківського управління ризиками використовуються такі принципи:

- прогнозування можливих джерел збитків або ситуацій, здатних принести збитки, їхній кількісний вимір;
- фінансування ризиків, економічне стимулювання їхнього зменшення;
- відповідальність і обов'язок керівників та співробітників, чіткість політики і механізмів управління ризиками;
- скоординований контроль ризиків по всіх підрозділах і службах банку, спостереження за ефективністю процедур управління ризиками.

Моніторинг ризику – це процес функціонування регулярної незалежної системи оцінювання та контролю за ризиком з механізмом зворотного зв'язку. Моніторинг здійснюється завдяки інформаційним звітам структурних підрозділів та окремих посадових осіб, внутрішньому і зовнішньому аудиту.

Вітчизняні банки проблему створення ефективних систем управління ризиками ще мають вирішити. Важливо використовувати міжнародний досвід. Створити універсальну методику побудови таких систем не можна, оскільки кожний банк по-своєму унікальний, орієнтований на власний сегмент ринку, можливості своїх працівників та зв'язки. Механічне копіювання вдалої моделі управління ризиком, створеної конкретним банком, призведе швидше до негативних наслідків у банку.

Банки України стикаються здебільшого з важко контрольованими зовнішніми ризиками, такими, як ризики зміни умов державного

регулювання, здійснення кримінальних акцій та ін. Такі ризики потребують створення особливих систем безпеки, вартість яких досить висока.

Функціонування ризик-менеджменту у рамках комерційного банку забезпечує максимальну ефективність управління з урахуванням чинників невизначеності, які можуть як негативно, так і позитивно вплинути на досягнення комерційним банком своїх цілей. Пріоритетом при цьому є забезпечення фінансової стійкості і стабільності банківської установи, створення, захист і збільшення доходу акціонерів банку.

Процес ризик-менеджменту в комерційних банках організують таким чином, щоб були охоплені всі його структурні рівні – від вищого керівництва банківської установи (спостережної ради та правління банку) до рівня, на якому безпосередньо приймається або генерується ризик.

Проаналізувавши визначення ризик-менеджменту, та, зробивши аналіз ризиків у банківській діяльності, ми пропонуємо такий процес управління ризиками, який складається з наступних етапів: кількісне оцінювання рівня ризику; етап мінімізації ризику; етап моніторингу[24].

Таблиця 1

**Порівняльний аналіз організації системи ризик-менеджменту в
українських банках**

Банк	Профільні комітети, що задіяні у процесі ризик-менеджменту	Організаційна одиниця, відповідальна за управління ризиками	Ідентифіковані ризики	Специфічні методи оцінки
ПАТ «ПриватБанк»	Кредитний комітет, комітет з безпеки, стратегічний комітет	«Фінанси і ризики», в складі чого є Департамент фінансових ризиків, Департамент контролю ризиків, Аналітичний центр ризик-менеджменту	Кредитний, ринковий, географічний, ліквідності, операційний та юридичний	Розриви ліквідності, відсоткові розриви, коефіцієнтний аналіз
ПАТ «Ощадбанк»	Комітет з питань управління активами і пасивами, кредитний комітет	Департамент ризиків, який включає управління ринкових та кредитних ризиків	Операційний, кредитний, ринковий	Бек-тестування, стрес-тестування, розриви ліквідності, процентні розриви
ПАТ «А-Банк»	Комітет з питань управління активами та пасивами, кредитні комітети	Відділ планування і банківських ризиків	Кредитний, ліквідності, валютний, ринковий, процентний, операційний, репутації, юридичний, стратегічний	Розриви ліквідності, стрес-сценарії

2.2. Проблеми організації управління ризиками банківської діяльності в умовах кризових явищ в економіці України

Ключова роль у системі національних ризиків належить двом першим блокам – економічному і фінансовому, оскільки вони відрізняються від інших ризиків складністю передбачення, більшою ймовірністю, одночасністю та частотою виникнення і труднощами подолання. Слід відзначити, що донедавна світова наука аналізувала економічні та фінансові ризики окремо, відносячи їх до різних класів. Однак останнім часом їх почали об'єднувати в один клас і вживати термін "фінансово-економічні ризики". Це, на наш погляд, є абсолютно обґрунтованим, оскільки як виникнення, так і усунення будь-яких економічних ризиків пов'язано із фінансовими можливостями та інтересами, а також певним (залежно від масштабів ризиків) порушенням грошових пропорцій та бюджетного балансу на рівні держави і територій (це особливо актуально для України, де кореспондентські рахунки всіх місцевих бюджетів зосереджені в Державному казначействі).

Водночас, фінансово-економічні ризики в сучасних умовах практично неможливо розглядати у відриві від інституціональних ризиків та ризиків надбудови, які справляють визначальний вплив на фінансово-економічний блок національних ризиків. Саме на цій підставі, у класифікаціях та методологіях фінансових ризиків, які застосовуються західними рейтинговими чи консалтинговими структурами, ці ризики є лише почасти фінансовими. Наприклад, у досить поширеній та використовуваній стандартній класифікації фінансових ризиків, розробленій компанією Coopers & Lybrand, окрім переліку суто фінансових ризиків, містяться ринкові та операційні ризики, а також ризики подій, куди включаються політичні, юридичні й форс-мажорні ризики.

У сучасній науковій літературі даються різні визначення та класифікації ризиків. Причому їх сенс у будь-якому випадку зберігається, а змінюється лише сфера, у якій виявляються певні ризики. Під ризиками варто розуміти настання або ймовірність настання ряду несприятливих явищ, тенденцій, які можуть спричинити руйнацію фінансово-економічних суб'єктів, збитки у вигляді втрати або знецінення активів, деградацію процесу відтворення, банкрутство, необхідність додаткових витрат, упущену вигоду. Залежно від зміни внутрішнього та зовнішнього навколишнього середовища ризики здатні посилювати або послаблювати свій вплив на процес відтворення та його суб'єктів. Всі ці ознаки можуть бути притаманні ризикам на мікро-, макро-, та національному рівні. Однак якщо накопичення ризиків до критичних масштабів на рівні корпорації зачіпає інтереси її власників, партнерів та персоналу, на рівні державних установ – інтереси низки суб'єктів господарювання й управління, то на рівні країни – інтереси національної держави, що загрожує їй банкрутством, зниженням міжнародного авторитету, а в крайньому випадку – втратою державної незалежності. Очевидно, що відсутність моделі діагностування та управління ризиками на національному рівні або невчасне чи непрофесійне вжиття заходів щодо недопущення або подолання несприятливих подій, які викликають настання ризик-ситуації на суспільному рівні, обходиться країні набагато дорожче, ніж наявність вад у системі управління ризиками на нижчих ієрархічних рівнях. Тому дуже важливо, щоб національні агенти, безпосередньо відповідальні за відвернення ризиків державного існування, а це передусім уряд, центральний банк, парламент та президент країни, були готові до адекватного сприйняття ризиків, спільних дій щодо їх передбачення, ідентифікації, подолання, розподілу можливих успіхів чи відповідальності за поразку в цій справі.

Протягом останніх десятиріч у світі суттєво змінилися умови банківської діяльності: посилилася конкуренція між кредитними установами,

знизилася рентабельність традиційних банківських операцій, погіршилася якість активів і різко зросли ризики. Це негативно вплинуло на спроможність кредитних інститутів протистояти фінансовим труднощам і призвело до підриву стабільності й консолідації світової банківської системи. Все зазначене вище викликало потребу в уніфікації вимог до діяльності банків різних країн, стандартизації підходів до оцінки капіталу, активів, ліквідності і ризиків.

Базельський комітет з питань банківського нагляду визначив необхідність посилення фінансової стабільності в банківській сфері як зростаючу проблему міжнародного значення. Втіленням міжнародних вимог до діяльності кредитних установ є Базельські угоди про капітал, основна мета яких — сприяння адекватній капіталізації банків, удосконалення систем управління ризиками і, як наслідок, посилення стабільності банківської системи в цілому, а отже, зменшення ймовірності виникнення проблемних (нестабільних) банків. Зважаючи, що банкрутство банку, особливо якщо він є системним, може викликати ланцюгову реакцію в усій банківській системі держави, своєчасне виявлення ризикового банку є важливим завданням органу банківського нагляду кожної країни.

Проблемним (нестабільним) є такий банк, у якого ліквідність або платоспроможність послаблені чи можуть погіршитися, якщо не відбудеться значного збільшення його фінансових ресурсів та поліпшення управління ризиками банківської діяльності.

Основними симптомами проблемних (нестабільних) банків є такі: втрати капіталу; низька якість активів; неприбутковість; проблеми з ліквідністю; погіршення репутації. Симптоми банківських проблем можна поділити на кількісні, якісні та похідні.

Для банківської системи України питання вчасного виявлення та подолання проблем, які можуть виникати у банківських установах, є

особливо важливим. Станом на 01.01.2010 з Державного реєстру банків України було виключено 132 банки. При чому 15 банків перебувають у стадії ліквідації. Тому Національний банк України повинен своєчасно виявляти проблемні (нестабільні) банки та працювати з ними.

Відповідно до рекомендацій Базельського комітету та на підставі Законів України "Про банки і банківську діяльність", "Про Національний банк України", інших законодавчих актів України Національним банком України розроблено "Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства". Це положення визначає заходи впливу, що застосовуються Національним банком до банків та інших осіб, які є об'єктом перевірки Національного банку, за порушення вимог банківського законодавства та нормативно-правових актів Національного банку або здійснення ними ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

Заходи впливу, що застосовуються Національним банком, мають бути адекватними конкретним порушенням, які були допущені банками. Вибір адекватних заходів впливу, які застосовуються до банків, має здійснюватися з урахуванням: характеру допущених банком порушень; причин, які зумовили виникнення виявлених порушень; загального фінансового стану банку; розміру можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників.

Для введення щоденного контролю за діяльністю банків і виконанням ними вимог щодо усунення допущених порушень Національним банком може встановлюватися особливий режим контролю за їх діяльністю.

Особливий режим контролю є додатковим інструментом банківського нагляду, що використовується, як правило, одночасно з заходами впливу у разі виникнення в банку некерованої ситуації. Рішення про встановлення особливого режиму контролю приймається Комісією Національного банку з питань нагляду та регулювання діяльності банків або заступником Голови

Національного банку (куратором служби банківського нагляду), або у виняткових випадках — на строк до одного місяця для подальшого вирішення питання щодо діяльності банку — Комісією з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальному управлінні Національного банку з повідомленням про це відповідному структурному підрозділу Національного банку протягом трьох робочих днів.

Незважаючи на те, що питанню банківських ризиків останнім часом приділяється все більша увага як у наукових дослідженнях, так і на практиці, проблема ризиків у банківській діяльності взагалі і, зокрема, валютного ризику залишається складною і недостатньо вивченою. Наявні теоретичні відомості та практичні методики здебільшого присвячені проблемам класифікації ризиків, методам їх кількісної оцінки і, відповідно, менше уваги приділяється пошуку ефективних методів управління, які були б адекватними до реальних можливостей вітчизняних банків.

Група ризиків, які породжуються банком у результаті активної чи пасивної діяльності у «відмиванні» брудних коштів, може поставити під питання стабільність роботи банківської установи або ж її існування на ринку банківських послуг узагалі. Такими ризиками в банківській діяльності є ризики репутації, ліквідності, кредитні, юридичні, операційні, а також ризики підризу довіри населення до банківської системи загалом.

Прийняття ризиків – основа банківського бізнесу. Банки мають успіх тоді, коли ризики, які приймаються ними, – розумні, під контролем і перебувають у межах концепції та можливостей банку. За умов прийняття ризиків, що генеруються під дією ризиків легалізації кримінальних доходів, банки втрачають можливість адекватної оцінки ризиків, а отже, породжується ризик ефективності менеджменту банку. Викривлення інформації, дефіцит інформації та неадекватний інструментарій управління

ризиками поглиблює невизначеність і створює передумови до фінансових втрат.

На вирішення проблеми формування ефективної системи фінансового моніторингу в банку та управління ризиками концептуальним є зміна філософії роботи на ринку банківських послуг у контексті ризик-орієнтованих підходів, а саме нова парадигма управління процесами – менеджмент на оцінці ризиків[16].

2.3. Методи оцінювання та мінімізації основних видів ризиків у вітчизняній банківській практиці

Чимало банків України застосовують універсальні методи оцінювання ризиків перед тим, як надати той чи інший кредит для своїх клієнтів. Кредитні центри оцінюють можливість позичальника повернути грошові кошти банку, забезпечення кредиту та інші чинники, які матимуть вплив на повернення позики. Наприклад в комерційному банку «Альфа-Банк» для того, щоб з'ясувати який рівень кредитоспроможності суб'єкта господарювання використовується Інструкція з визначення кредитоспроможності позичальника, в якій встановлені загальні вимоги та порядок аналізу фінансово-господарського становища позичальника. Фінансовий стан позичальника при цьому оцінюється з точки зору короткострокової і довгострокової перспектив. У першому випадку критерієм оцінки є ліквідність і платоспроможність позичальника, у другому – структура джерел коштів. У рамках аналізу фінансового стану і кредитоспроможності позичальника оцінюються платоспроможність позичальника, його майновий стан, ліквідність, фінансова стійкість, ділова активність, рентабельність діяльності.

Про неплатоспроможність, як правило, свідчать непокриті збитки минулих років, непокритий збиток звітного року, короткострокові і довгострокові кредити банків, не погашені в строк, інші короткострокові і довгострокові позики, не погашені в строк, прострочена короткострокова і довгострокова кредиторська заборгованість і т.д.

У рамках аналізу майнового стану позичальника проводиться вертикальний і горизонтальний аналіз фінансової звітності, який дозволяє скласти уявлення про які мали місце якісні зміни в структурі засобів та їх джерел, а також про динаміку їх змін. Майнове становище, наявність та якість необоротних активів позичальника характеризуються такими показниками: сума господарських засобів, що знаходяться в розпорядженні підприємства (авансований капітал), частка активної частини необоротних активів, коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт оновлення, коефіцієнт вибуття.

Оцінка ліквідності полягає у визначенні обсягів і джерел коштів, що використовуються для покриття різних видів активів організації. Залежно від співвідношення показників власних оборотних коштів та джерел фінансування запасів визначається з деякою часткою умовності тип поточної фінансової стійкості позичальника: абсолютна фінансова стійкість, нормальна фінансова стійкість, нестійке фінансове становище, критичне фінансове становище. У рамках аналізу на додаток до абсолютними показниками розраховується ряд відносних аналітичних значень: маневреність власних оборотних активів, частка власних оборотних активів в поточних активах, коефіцієнт покриття, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, частка оборотних активів у валюті балансу, коефіцієнт покриття запасів [14].

Оцінка фінансової стійкості полягає в розрахунку частки кожного виду джерела коштів у загальній-сумі авансованого капіталу. Фінансова стійкість

характеризується співвідношенням власних і позикових коштів, і при цьому згідно з Інструкцією розраховуються такі коефіцієнти: концентрації власного капіталу, фінансової залежності, маневреності власного капіталу, концентрації залученого капіталу, структури довгострокових вкладень, співвідношення залучених і власних коштів.

Оцінка ділової активності полягає в розрахунку показників, що характеризують ефективність поточної (основної, виробничої) діяльності організації: продуктивність праці, фондівіддача, оборотність дебіторської заборгованості, оборотність виробничих запасів, оборотність кредиторської заборгованості, оборотність власного капіталу, оборотність основного капіталу, період окупності власного капіталу [39]. Далі здійснюється формалізована оцінка підприємства на підставі кредитної заявки та оцінки фінансового стану позичальника, призначеної для підвищення об'єктивності бальної системи. Позиції розділів кредитної заявки оцінюються за п'ятибальною шкалою. Кожна оцінювана позиція кредитної заявки має вагу, представлену нижче.

Залежно від набраних балів кредит потрапляє в один з шести класів - «кращий», «хороший», «задовільний», «прийнятний», «проблемний», «найгірший».

Шкала вагомості оцінюваних позицій кредитоспроможності позичальника у «Альфа-Банку»:

- Забезпечення 15
- Оцінка фінансового стану 10 (по 2)
- Прибуток / збитки 5
- Виручка від продажів 5
- Обороти по рахунках в банках 15
- Дебіторська заборгованість 5
- Інші кредитори 5

- Кредити в банках 10
- Якість управління 5
- Становище на ринку 5
- Основні постачальники / покупці 5
- Грошовий потік (Сазп т1о \ м) 15

Сума всіх балів разом ставитиме 100. Завдяки ним, банк має змогу оцінити стан кредитоспроможності та вирішити чи надавати позику позичальнику при цих умовах.

Методи аналізу кредитоспроможності позичальників, які були вказані вище та які застосовуються українськими банками на прикладі «Альфа Банку», можуть свідчити про головну важливість об'єктивної і достовірної оцінки фінансового стану потенційних позичальників, аби не потрапляти у ситуацію неспроможності повернення позики та дестабілізації фінансового стану грошово-кредитної фінансової установи. Для визначення також використовуються різні експрес-методики аналізу фінансового стану, а також наліз грошових потоків. Також поряд з кількісними показниками оцінки кредитоспроможності банки приділяють увагу і якісними показниками, зовнішнім і внутрішнім чинникам, які впливають на бізнес приватних підприємців-позичальників. Проте можливості аналізу є обмеженою через відсутність єдиної нормативної бази з різних галузей економіки [40]. Немає і галузевих довідників або класифікаторів, що дозволяють достовірно віднести ту чи іншу організацію-позичальника до певного класу кредитоспроможності з урахуванням її галузевих особливостей, а також дають банкам можливість оцінити свій ризик при наданні кредитних ресурсів. Російські комерційні банки змушені спиратися в основному на власну інформаційну базу, приділяючи більше уваги репутації позичальника, його кредитної історії, а не фінансовим можливостям [27].

Таким чином, в країні доцільно було б посилити єдину нормативну базу для визначення кредитоспроможності позичальників, ввести доступні широкому колу осіб рейтинги господарюючих суб'єктів, удосконалити методики визначення кредитоспроможності, що включають певний набір приватних показників і розрахунок інтегрального показника, що враховує вплив на кредитоспроможність комерційної організації різних кількісних і якісних факторів. Було б корисним видання під егідою Банку Росії єдиного посібника з управління кредитним ризиком, при цьому до його створення слід було б залучити фахівців з провідних комерційних банків Росії.

У практиці зарубіжних банків для оцінки кредитоспроможності фізичних осіб знайшли застосування також наступні два методи: логічний і скоринговий.

Суть логічного методу полягає в наступному: на основі аналізу інформації, представленої потенційним позичальником, і відбиває, як особисті якості, так і його фінансовий стан, проводиться експертна оцінка. На цій основі складається свого роду «узагальнений образ» позичальника, у значимих рисам якого проводять його порівняння, з так званими «стандартними образами». А «стандартні образи» представляють собою кредитні історії позичальників, раніше зверталися в банк за отриманням споживчих позик, за якими відповідний їм рівень кредитного ризику відомий. Таким чином, шляхом логічного порівняння складеного «узагальненого образу» з одним із розташовуваним банком «стандартним чином», визначається кредитоспроможність потенційного позичальника. Важливо відзначити, що використання цього методу передбачає наявність розвиненої мережі моніторингу по збору та узагальненню інформації про фінансовий і майновий стан потенційних позичальників. Для прикладу вкажемо, що в США більше 2000 приватних компаній володіють базою даних про більшість фізичних осіб, які коли-небудь отримували кредити, про історію погашення позик і т.д.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Вважається, що одним із основних напрямків збільшення захищеності національних та міжнародних фінансових ринків від шоківих потрясінь, тобто так званого «імунітету» від кризових явищ, є підвищення ефективності та якості управління банківськими ризиками.

Питанню ризикової безпеки фінансово-кредитних інститутів була приділена вагома увага на останній нещодавній міністрів фінансів та керівників центральних банків найбільших країн світу (велика двадцятка), що відбулась у червні 2012 року у Мексиці. За результатами вказаної зустрічі були збільшені фінансові ресурси МВФ на суму більше 450 млрд. доларів США. Ці ресурси планується використовувати для підтримки фінансової стійкості банківських та фінансових систем країн-членів МВФ. Також були досягнуті домовленості щодо вдосконалення інституційних засад системи забезпечення стабільності на фінансових ринках світу. Було прийняте рішення про утворення Ради з Фінансової Стабільності (Financial Stability Council), одним із завдань якої буде вдосконалення контролю за банківськими ризиками. Таким чином, очевидна зацікавленість провідних економічно розвинутих країн світу, та країн, які розвиваються, в удосконаленні наукових підходів до управління банківськими ризиками.

Банківські системи практично всіх країн світу протягом 2008–2011 років функціонували у досить складних умовах. Негативний вплив валютного та кредитного фінансового ризику в більшості країн світу спричинив погіршення ефективності діяльності банків, зменшення рентабельності активів і капіталу, погіршення якості кредитних портфелів банків. Посилення фінансової кризи зумовило різкий вихід депозитних ресурсів з банків та проблеми з ліквідністю. Руйнівні наслідки впливу світової фінансової кризи на функціонування банківських систем країн світу, їх вразливість до коливань на світовому та національному фінансових ринках, локальні

проблеми в діяльності значної кількості банків та реальна загроза мультиплікативного перетворення наслідків цих проблем на системні банківські кризи обумовлюють необхідність удосконалення методичного забезпечення управління ризиками банків.

Під впливом глобалізаційних та лібералізаційних процесів, збільшуються масштаби значних коливань, так званої турбулентності на світовому фінансовому ринку та швидкість кризових явищ між національними ринками.

Відповідно зростає важливість регулюючого впливу наднаціональних фінансових інституцій на забезпечення відповідної якості управління ризиками базових банківських операцій окремих країн світу. Обґрунтування економічної природи ризиків, передумов для їх виникнення, об'єктивного їх рівня, та розробка механізмів їх зменшення є науковим підґрунтям для активізації системних досліджень у цій сфері.

Стан непевності можливий у будь-якій суспільно-економічній ситуації, коли неможливо виявити причинно-наслідковий зв'язок між основними елементами процесу діяльності чи суспільного буття [17]. Непевність породжується непередбачуваністю кінцевого результату, який може або збігатися з очікуванням, або бути кращим чи гіршим за нього. В умовах непевності кінцевий результат можна передбачити лише наближено, узявши одне з потенційно можливих значень. Така непевність зумовлюється, як правило, суб'єктивним сприйняттям реальних явищ.

Пошук шляхів кількісного виміру якісно окресленого стану непевності, який є проявом суб'єктивного сприйняття об'єктивних подій, поступово призвів до виділення як основного джерела і прототипу ризику – стану небезпеки [46; 22]. Прибічники такого підходу вказували, що початковим етапом процесу виникнення ризику є небезпеки, які можуть бути різного

походження і при певних обставинах призводитимуть до збитків та будуть трансформуватись у ризики [47; 36; 48].

Також, підсумовуючи, ще раз треба нагадати, що оцінка ділової активності полягає в розрахунку показників, що характеризують ефективність поточної (основної, виробничої) діяльності організації: продуктивність праці, фондівіддача, оборотність дебіторської заборгованості, оборотність виробничих запасів, оборотність кредиторської заборгованості, оборотність власного капіталу, оборотність основного капіталу, період окупності власного капіталу.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

3.1. Оцінка зарубіжного досвіду оцінки та мінімізації ризиків банківської діяльності та можливості його використання в Україні

У зарубіжних банках для оцінки кредитоспроможності позичальника широке застосування знайшли такі методики, як «PARSER», «CAMPART» і «CAMELS». Суть кожної з них полягає в наступному: у методиці «PARSER» (Person, Amount, Repayment, Security, Expediency, Remuneration) [32] рейтинг визначають на основі таких показників позичальника, як:

- інформації про персону потенційного позичальника, його репутації, кредитної історії - (P);
- обґрунтуванні суми цього кредиту - (A);
- можливості погашення - (R);
- оцінки забезпечення - (S);
- доцільності кредиту - (E);
- винагороди банку процентної ставки за ризик надання кредиту - (R).

У методиці «CAMPARI» (Character, Ability, Means, Purpose, Amount, Repayment, Insurance) для визначення рейтингу, на відміну від попередньої, поряд із зазначеними використовують і інші показники:

- репутація позичальника - (C);
- оцінка бізнесу позичальника - (A);
- аналіз необхідності звернення за позикою - (M);
- мета кредиту - (P);

- обґрунтування мети кредиту - (A);
- можливість погашення - (R);
- спосіб страхування кредитного ризику - (I).

У методиці «CAMELS» (Capital, Asset, Management, Efficiency, Liquidity, Sensitivity) [54] основний акцент робиться на аналіз фінансової діяльності позичальника, а тому і показниками для визначення рейтингу є:

- оцінка власного капіталу позичальника - (C);
- оцінка активів позичальника - (A);
- оцінка якості управління - (M);
- ефективність фінансово-господарської діяльності позичальника, прибутковість - (E);
- оцінка ліквідності - (L);
- оцінка сприйнятливості до ризику - (S).

Поряд із зазначеними методиками, в банках США [40] широке практичне застосування одержало так зване «правило шести сі»: Character, Capacity to pay, Cash, Collateral, Conditions, Control. В основу цього правила при визначенні рейтингу позичальника покладено такі показники:

- характер позичальника (репутація позичальника, ступінь відповідальності, готовність і бажання погашати борг) - (1C);
- фінансові можливості (аналіз доходів і витрат позичальника, а також прогноз перспектив зміни їх у майбутньому) - (2C);
- грошові кошти (наявність у позичальника джерел коштів для погашення боргу) - (3C);
- забезпечення позики - (4C);

- загальні економічні умови (діловий клімат у країні та його вплив на фінансовий стан і банку, і позичальника) - (5С);
- контроль (аналіз звітності позичальника, інформації від третіх осіб, зі ЗМІ і т.д.) - (6С)

Крім «правила шести сі» для оцінки кредитоспроможності позичальника багато банків США використовують і такі групи показників його фінансового стану [25], як: ліквідність активів, оборотність капіталу, залучення коштів, прибутковість.

3.2. Перспективи удосконалення механізму управління основними видами банківських ризиків

Кожен банк при розробці власної методичної бази, що регламентує питання кредитування, виходить з цілей і істоти проведеної ним кредитної політики. Тому вдосконалення розглянутої нами методичної бази має бути безпосередньо спрямоване на облік значущих зовнішніх чинників, що впливають на банківський бізнес і одержуваних відповідне відображення в проведеної банком кредитної політики. В даний час головним з них слід вважати посилення конкурентної боротьби в банківському бізнесі. А основними інструментами, які забезпечують досягнення успіху в ній, є:

- зниження вимог до позичальника (як правило, в питанні забезпечення кредиту) залежно від типу кредиту;
- розширення номенклатури позичок з урахуванням індивідуальних потреб клієнтських груп;
- підвищення цінової привабливості кредитних послуг.

Отже, шляхи вдосконалення методичної бази необхідно розглядати в рамках застосування банком зазначених інструментів.

Забезпечення кредиту відноситься до числа найбільш важливих факторів, що враховуються банком при розгляді кредитного продукту. Результати оцінки забезпечення кредиту в обов'язковому порядку використовуються при визначенні кредитних ризиків (в методиці рейтингування позичальника).

В якості забезпечення наданих банком кредитних продуктів зазвичай розглядають заставу рухомого і нерухомого майна, що належить позичальнику і третім особам на праві власності, за відсутності встановлених законодавством або самим банком заборон або обмежень на використання майна в якості застави. Оцінку якості забезпечення проводять на основі визначення рейтингу стосовно кожної з таких категорій застави:

- нерухомого майна;
- машин та обладнання;
- товарно-матеріальних цінностей (товарів в обороті).

Рейтингування, як нами зазначалося раніше, передбачає виявлення факторів (показників), що роблять вплив на якість застави, і вибір шкали оцінок для кожного з таких показників.

З урахуванням викладеного, вдосконалення методів оцінки кредитних ризиків буде полягати в уточненні переліку показників, а також його числових бальних значень, стосовно до кожної категорії застави, у своїй сукупності визначають якість забезпечення кредиту.

Отже, наведемо й обґрунтуємо методику рейтингування позичальника, яка є найбільш адекватною. Ця методика дозволяє здійснювати розрахунок і присвоєння рейтингу позичальника, забезпечення та кредиту на основі аналізу бухгалтерської та управлінської звітності та фінансових коефіцієнтів. За результатами такого аналізу банк присвоює рейтинг кредитної операції (кредитного продукту), що є консолідованою оцінкою, що складається з:

- рейтингу позичальника, обумовленого за використання показників, що характеризують його фінансовий стан;
- рейтингу забезпечення, який характеризує якість пропонованого, позичальником забезпечення кредиту.

Аналіз фінансового стану позичальника з метою визначення його кредитоспроможності проводять з урахуванням наступних факторів, що визначають той чи інший аспект кредитного ризику:

- ринкові позиції;
- ділова репутація, кредитна історія, відкритість і достовірність інформації;
- аналіз фінансового стану;
- ділова активність і оборотність коштів;
- рентабельність.

При визначенні рейтингу достатності забезпечення враховують такі чинники:

- ліквідність і достатність;
- збереження;
- ризик втрати банком заставного права.

При цьому оцінку кожного із зазначених факторів здійснюють на основі бальних значень критеріїв, що вводяться банком для характеристики найбільш значущих елементів (градацій), що відображають істота того чи іншого чинника. Для оцінки таких критеріїв використовують шкалу наступних бальних оцінок: 5 («відмінно»), 4 («добре»), 3 («задовільно»), 2 («незадовільно»), 1 («погано»), 0 («дуже погано »).

Запропонований критерій для оцінки чинника забезпечення існували на банківській практиці оцінки кредитного ризику з точки зору забезпечення. Найбільш поширена проблема, що виникає при реалізації забезпечення за кредитами – неможливість реалізувати його за тією заставною вартістю, яка розраховувалася спочатку при підготовці договорів, що призводить до збитків.

Процес управління ризиком за своєю суттю є безперервним, його стадії (етапи) по черзі змінюють один одного. Механізми захисту банку від ризиків складаються з поточного регулювання ризику та методів його мінімізації [4]. При цьому під поточним регулюванням ризику слід розуміти відстеження критичних показників та прийняття на цій основі оперативних рішень за банківськими операціями.

Необхідно враховувати, що реалізація зовнішнього фактора ризику, на який наражається банк, може поставити під загрозу безперервність його діяльності. Тому в процесі аналізу ризиків банк в обов'язковому порядку повинен враховувати можливість виникнення екстремальних обставин (стрес-сценарій). Таким чином, банк повинен розробити відповідні нагальні заходи у формі плану дій на випадок кризових обставин, який підлягає регулярному оновленню та тестуванню. Такі плани дій є невід'ємною складовою механізмів контролю ризиків банку.

Банк також має забезпечити наявність процедур та заходів щодо попередження стресових ситуацій, викликаних внутрішніми причинами. Банк має здійснювати моніторинг ризиків задля забезпечення обґрунтованого та надійного взаємозв'язку між загальними параметрами його ризиків та капіталом, фінансовими ресурсами і фінансовими результатами (надходженнями) через відповідні механізми контролю.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Ризик-менеджмент являє собою наукову дисципліну, котра вивчає вплив випадкових подій, які зумовлюють різні види збитків [32]. З цієї точки зору, більш точним буде формулювання визначення управління ризиками як методології, яка володіє власним набором термінів, класифікацією, єдиним підходом до аналізу різних ризиків [44]. З даних підходів можна зробити висновки про ототожнення ризик-менеджменту з управлінням ризиком, що, на нашу думку, є не досить точним. Для зручності в англійській мові замість довгого словосполучення “управління з урахуванням ризику” використовують “ризик-менеджмент” (risk management), що у перекладі трансформувалося в управління ризиками. Це не є принциповою помилкою, проте необхідно враховувати, що це не безпосередньо управління ризиками (управління некерованими подіями чи обставинами), а управління організацією (в нашому випадку – банком) з урахуванням ризику.

Підтвердженням такого підходу є те, що теорія і практика ризик-менеджменту являє собою частину теорії прийняття рішень і є комплексною прикладною дисципліною, що поєднує в собі статистику, дослідження операцій, економіку та психологію [20]. В сучасних умовах доцільно спиратися на системний підхід в управлінні ризиками, який поєднує всі сутнісні аспекти цієї проблеми на основі забезпечення виконання його стратегічних завдань щодо розвитку суб’єкта господарювання в короткостроковій та довгостроковій перспективі.

При цьому слушною є думка, що суть ризик-менеджменту можна розглядати з двох позицій:

- по-перше, як політику управління ризиками в рамках структуризації управлінських дій в процесі аналізу і оцінки ризику;

- по-друге, як управління діями, тобто вживання конкретних заходів, спрямованих на вибір варіанта рішення в ризиковій ситуації, способу фінансування з урахуванням ціни ризику [9].

У більш вузькому розумінні ризик-менеджмент – це спеціальний підрозділ – відділ управління ризиком, очолюваний ризик-менеджером, тобто керівником, який займається тільки проблемами управління ризиком і координує діяльність усіх підрозділів щодо регулювання ризику і забезпечення компенсації можливих втрат і збитків [10]. Або ризик-менеджмент – це операційний відділ, в якому зосереджені функції реалізації процесу управління ризиками конкретного банку, структурно та фінансово незалежного від підрозділів, які приймають ризик (фронт-офісів), реєструють факт прийняття ризику та контролюють його величину (бек-офісів) [34]. Виходячи з того, що відповідальність за функціонування системи, реакція на ситуацію з ризиками та прийняття відповідних рішень – це компетенція менеджменту, можна стверджувати, що ризик-менеджмент в широкому розумінні є частиною фінансового менеджменту, а отже і загального управління банком. Саме з точки зору останнього підходу до визначення сутності ризик-менеджменту доцільно розглянути еволюцію побудови даного підрозділу.

Варто зазначити, що серед теоретиків у сфері ризиків не існує єдиної точки зору щодо хронології розвитку ризик-менеджменту: у багатьох випадках кількість та характеристика етапів відрізняються, адже є суб'єктивними напрацюваннями науковців.

Перший етап розвитку ризик-менеджменту у фінансових компаніях (у тому числі в банках) відбувався протягом 70-х років ХХ століття. На даному етапі управління ризиками існувало тільки на рівні окремих осіб, що беруть на себе ризик: трейдери, брокери, спеціалісти фінансових відділів, внутрішнього контролю [34]. У цей період поступово ускладнювалося коло

обов'язків працівників, які займалися організацією страхування майна компаній [19]. Пошук на ринку продуктів, які б задовольняли потреби компаній у страхуванні широкого спектра їх ризиків, зумовив виникнення терміна “ризик-менеджмент” у страховій справі, проте у більш вузькому сприйманні його порівняно з сучасним розумінням. Деякі вчені характеризують перший етап як становлення мікроризик-менеджменту.

Другий етап в історії розвитку ризик-менеджменту обмежується 80-ми роками ХХ століття. На думку вчених, саме у цей період управління ризиками у сфері активів і пасивів фінансових компаній починає здійснюватися на рівні казначейства, а стратегічне управління активами і пасивами – шляхом планування і контролю [34].

Третій етап еволюції підходів до побудови ризик-менеджменту охоплює 90-ті роки. Він характеризувався появою нової концепції – макроризик-менеджменту – управління ризиками на рівні окремих підрозділів у банку: ринковим – на рівні фінансово-аналітичного департаменту, кредитним – на рівні кредитного відділу; операційним – відділу внутрішнього аудиту [20, 19]. Таким чином, на початку 90-х років отримав місце дезінтегрований підхід до ризик-менеджменту, що дозволяв кожному підрозділу банку створювати свої прийоми ризик-менеджменту. У порівнянні з першим етапом, на третій стадії еволюції ризик-менеджменту спеціалісти з управління ризиками намагаються зменшити розрив значень фактичних та запланованих показників (займатися ідентифікацією та якісною оцінкою ризиків). Тобто на третьому етапі виникає “розподілена структура управління ризиками” [19], коли функції оцінки та мінімізації збитків, що виникають, виконують самі бізнес-підрозділи.

Сучасний етап характеризується революцією у сфері ризик-менеджменту щодо розуміння мети управління ризиками: тепер метою ризик-менеджменту є не уникнення або мінімізація ризику, що приймається

банком, а попереднє (англ. – “proactive”) управління ризиком з метою зниження того негативного впливу, який здійснюють на банк специфічні фактори та цикли ринкової кон’юнктури [28].

Варто відзначити, що на цьому етапі керівництво фінансових компаній сприймає ризик-менеджмент як ефективний інструмент для підвищення ринкової вартості банку. Дезінтегрований підхід до побудови ризик-менеджменту змінюється на високоінтегрований, який передбачає загальну термінологію, інструменти, методи і періодичну оцінку портфеля ризику для всього банку в цілому. Такий підхід є ефективним тоді, коли фактори ризику спільні для всього банку та його підрозділів і коли прийоми ризик-менеджменту, розроблені в одному з підрозділів, можна застосовувати в інших [19].

ВИСНОВКИ

Одним з головних напрямків щодо стабілізації та поступального розвитку фінансової системи країни є належна організація банківської системи України, в механізмі функціонування якої значна і важлива роль належить комерційним банкам. Комерційні банки, акумулюючи значні кредитні ресурси, виступають в ролі фінансових посередників у всіх галузях економіки, надаючи фінансові послуги підприємствам, забезпечуючи тим самим безперервність грошового обороту і обороту капіталу.

Саме вони, завдяки своїй професійній діяльності, шляхом надання зі своїх рахунків тимчасово вільних коштів в якості позик господарюючим суб'єктам, забезпечують стабільність грошового обігу в країні і підтримка стабільності темпів економічного зростання основних галузей промисловості, а, в кінцевому рахунку, і фінансову стабільність країни в цілому, а також високий рівень зайнятості населення. При цьому специфіка діяльності комерційного банку зумовлена факторами ризику при проведенні різних, в тому числі і кредитних операцій. Специфіка банківських ризиків обумовлена тільки банківською діяльністю функціями (насамперед трансформаційною) і відрізняють банк від інших економічних суб'єктів. Успішне вирішення банком зазначених завдань безпосередньо залежить від ефективності та обсягів здійснення ним кредитних операцій, а також можливих рівнів ризиків при управлінні ними.

Таке управління ризиками, як було розглянуто, являє собою (в незалежності від їх специфіки) процес прийняття та виконання управлінських рішень, спрямованих на зниження негативного ефекту, обумовленого впливом на діяльність комерційного банку збитків, викликаних випадковими подіями. А для реалізації процесу управління банківськими ризиками необхідна відповідна система управління. Необхідна

система управління банківськими ризиками, як за своїм складом, так і за переліком та змістом завдань, що вирішуються відповідними її підсистемами, повинна забезпечувати досягнення поставлених комерційним банком цілей в рамках проведеної їм кредитної політики.

При цьому ефективність її функціонування визначається тим, наскільки успішно система дозволяє це зробити стосовно заданих умов (вид кредитного продукту, кредитна і ризикова політика банку). З іншого боку, така система повинна володіти потенційною можливістю адекватного реагування на виникаючі зміни ринкової середовища. І в цьому зв'язку, як підвищення ефективності функціонування системи управління банківськими ризиками, так і розширення її можливостей, реально тільки при вдосконаленні самої системи. Тому вдосконалення системи управління банківськими ризиками є і в даний час одним з найважливіших завдань в рамках розвитку банківської та економічної системи України.

Дослідження дозволило деталізувати процедури прийняття управлінських рішень структурними підрозділами комерційного банку в рамках процесу управління банківськими ризиками, уточнити методи оцінки основних банківських ризиків (стосовно до проведення банком кредитних операцій) та протидії їм, використовувані російськими банками при вирішенні ними завдань, що визначають зміст процесу управління банківськими ризиками, а також теоретичні аспекти принципів побудови системи управління банківськими ризиками.

На основі узагальнення теоретичних аспектів, що визначають особливість бізнесу проведеного економічними суб'єктами в ситуації постійної невизначеності, притаманної ринковій економіці, а також з урахуванням специфіки банківської діяльності. В основу запропонованої класифікації покладено принцип ранжирування банківських ризиків за критеріями, що характеризується можливістю виникнення для банку

економічного збитку. Показано, що стосовно до основних активних операціях комерційного банку, проведеним їм з метою отримання прибутку, найбільш небезпечними (головними) банківськими ризиками є ризик ліквідності, кредитний і валютний ризики.

У процесі, що регламентує процедури управління банківськими ризиками, починаючи з розробки банком на поточний рік своєї кредитної і ризикової політики і закінчуючи підготовкою досьє за кредитним договором для здачі його в архів, нами виділено дві фази: початковій стадії і активного управління, що дозволило, по-перших, уточнити і конкретизувати перелік і послідовність завдань, що вирішуються на основі управлінських рішень, прийнятих структурними підрозділами комерційного банку, спрямованих на забезпечення рентабельності, ліквідності і надійності його діяльності, а по-друге, запропонувати структурну схему системи управління банківськими ризиками, що включає в своєму складі об'єкт управління (банківські ризики), суб'єкт управління (керівництво та структурні підрозділи банку: департаменти, комітети, відділи, служби), а також підсистеми: інформаційну, кредитування і кредитного моніторингу.

На основі систематизації та вивчення змісту завдань, що вирішуються елементами у складі запропонованої структурної схеми системи управління банківськими ризиками, а також виходячи з лежачого в основі її побудови принципу єдності, стосовно сучасних умов жорсткості конкуренції в банківському бізнесі, вироблені шляхи вдосконалення системи управління банківськими ризиками, спрямовані на підвищення ефективності функціонування та розширення її функціональних можливостей.

Удосконалення системи управління банківськими ризиками стосовно самим ризикам, як об'єкту управління в такій системі, забезпечується шляхом розвитку нових форм кредитування, що представляє собою процес, спрямований на створення так званих продуктів-новинок у відповідності з

потребами ринку банківських послуг. До вирішення подібних завдань на нашу думку повинна залучатися і маркетингова служба комерційного банку. Оскільки саме на банківський маркетинг покладаються завдання з аналізу ситуацій на фінансовому ринку, узагальнення побажань і переваг клієнтів, виробленні рекомендацій щодо розвитку нового виду послуг.

І тому для вдосконалення системи управління банківськими ризиками в сучасних умовах шляхом розвитку нових форм кредитування необхідно, щоб комерційний банк ставав більше орієнтованим на клієнтів. А це можливо, лише при широкому застосуванні в діяльності банку сучасних інформаційних технологій. Широке впровадження в діяльність комерційних банків нових інформаційних технологій, у свою чергу, диктує підвищення вимог до професійної підготовки персоналу банку. А щоб відповідати такому рівню сучасних вимог, кожен співробітник банку в інтересах підвищення своєї професійної підготовки, свого кар'єрного росту, має бути готовий до систематичного, цілеспрямованому навчання, в тому числі і самоосвіти. Отже, підвищення внутрішньої культури, культуру прямого спілкування з клієнтом та рівня професійної підготовки кожного співробітника банку, а також впровадження нових інформаційних технологій, є завданнями, що підлягають вирішенню в інтересах становлення банку як більш спрямованого на клієнтів.

Удосконалення системи управління стосовно до суб'єкта управління в її складі полягає у підвищенні ролі координації в діяльності структурних підрозділів банку при вирішенні ними всього переліку завдань у процесі управління банківськими ризиками на основі відповідного методичного забезпечення та створення в організаційній структурі банку спеціального підрозділу - Комітету з координації, з покладанням на нього функціональних обов'язків щодо забезпечення необхідної координації.

Визначено, що інформаційна підсистема, повинна забезпечувати своєрідну циркуляцію інформаційних потоків між підсистемами кредитування і кредитного моніторингу у складі запропонованої нами системи управління банківськими ризиками, в тому числі і між організаційними одиницями в прийнятій організаційній структурі управління банку. При цьому вона повинна забезпечувати взаємозв'язок співробітників банку, інформаційного обладнання та відповідних методичних прийомів з питань збору, аналізу, оцінки та оперативної передачі адресною і достовірною інформації в інтересах вирішення завдань в процесі управління банківськими ризиками. У зв'язку з цим, одним з можливих шляхів удосконалення інформаційної підсистеми є вдосконалення способів збору зовнішньої інформації та відповідних знарядь дослідження, наприклад, за рахунок деталізації опитувальних анкет. Крім цього, вдосконалення інформаційної підсистеми має здійснюватися шляхом вдосконалення бази даних про клієнтів за такими напрямками:

- шляхом розробки і практичного використання системи показників, що характеризують роботу банку за ступенем задоволення потреб клієнтів;
- шляхом сегментування клієнтів по рівнях цін на використовувані ними послуги і рентабельності операцій з їх обслуговування;
- моделювання «профілю» клієнтів за різними характеристиками (соціально-демографічними, майновими, сімейними тощо);
- прогнозування варіантів можливої поведінки клієнтів у питаннях придбання ними нового банківського продукту, а також шляхом вдосконалення джерел внутрішньої інформації, що включає розширення і структурування банку даних, узгодження форматів її представлення за рахунок впровадження сучасних інформаційних технологій та локальних інформаційних мереж, а також уточнення і чітке закріплення ключових процедур управління банківськими ризиками в документах різного виду;

шляхом вдосконалення організаційно-розпорядчої та спеціальної документації банку за рахунок: розширення та структурування банку даних, узгодження форматів її представлення за рахунок впровадження сучасних інформаційних технологій та локальних інформаційних мереж, а також уточнення і чіткого закріплення ключових процедур управління банківськими ризиками, а також вдосконалення методичної бази, що регламентує процедури управління банківськими ризиками, що передбачає вдосконалення використовуваних банком методів оцінки банківських ризиків та протидії їм.

Удосконалення системи управління стосовно до підсистем кредитування і кредитного моніторингу у складі запропонованої нами схеми системи управління банківськими ризиками орієнтовано на облік значущих зовнішніх чинників, що впливають на банківський бізнес, шляхом внесення відповідних змін у проведену банком кредитну політику і у відповідну їй методичну базу: в методи оцінки банківських ризиків та протидії їм. Такими факторами є зміни в банківському законодавстві і, насамперед, нормативної бази Центрального банку, що регламентують діяльність комерційних банків, а також посилення в даний час конкурентної боротьби в банківському бізнесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросова О. Ф. Банківські операції : навч. посіб. / О. Ф. Андросова, А. В. Череп. – К. : Кондор, 2008. – 410 с.
2. Базельский процесс: Базель 2 - управление банковскими рисками / В.Н. Вяткин, В.А. Гамза. — М. ЗАО «Издательство «Экономика»», 2007. - 191 с.
3. Банківські операції [Текст] : підручник / О. В. Дзюблюк, Я. І. Чайковський, Н. Д. Галапуп та ін.; за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
4. Банковские риски [Текст] : учеб. пособ. / [кол. авторов]; под ред. д-ра экон. наук, проф. О. И. Лаврушина и д-ра экон. наук, проф. Н. И. Валенцевой. – М.: КНОРУС, 2007. – 232 с. – ISBN 5-85971-602-8.
5. Банковские риски: учебное пособие / кол. авторов; под ред. д-ра экон. наук, проф. О.И. Лаврушина и д-ра экон. наук, проф. Н.И. Валенцевой. - М.: КНОРУС, 2007. - 232 с.
6. Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П. Организация деятельности коммерческого банка: конспект лекций. - М.: Высшее образование, 2007. - 265 с.
7. Беляков А.В. Банковские риски: проблемы учёта, управления и регулирования. — М.: Издательская группа «БДЦ-Пресс», 2010. - 256 с.
8. Бондаренко Л.А. Основні інструменти управління кредитними ризиками комерційного банку при борговому фінансуванні інвестицій / Л. А. Бондаренко // Економіка : проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 170. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2003. – С. 117– 124.
9. Боди Э. Финансы [Текст] / Э. Боди, К. Р. Мертон – М. : Издательский дом “Вильямс”, 2003. – 592 с.
10. Ванхорн, Джеймс, С., Вахович, мл., Джон, М. Основы финансового менеджмента, 12 издание: Пер. с англ. -М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. - 1232 с.

11. Ганзюк С.М., Сахарова Т.М., Цветкова Г.О. Проблеми і перспективи розвитку банківського кредитування в Україні / С.М.Ганзюк, Т.М.Сахарова, Г.О.Цветкова // Сталый розвиток економіки. – 2012. - № 7. – С. 376-379.
12. Грошово-кредитна система України в умовах ринкових перетворень в економіці [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Н. Д. Гала пуп та ін.; за ред.. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: “Карт-Бланш”, 2007. – 308 с.
13. Грюнинг Х. Ван, Брайович Братанович С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / Пер. с англ.; вступл. сл. д.э.н. К.Р. Тагирбекова - М.: Издательство «Весь Мир», 2007. - 304 с.
14. Гусева И.Б., Белякова Е.А. Управление финансовыми рисками предприятия на основе концепции контроллинга. «Справочник экономиста», №7 (37) 2006.
15. Деньги. Кредит. Банки: Учебник для вузов / Е.Ф. Жуков, Л.М. Максимова, А.В. Печникова и др.; Под ред. проф. Е.Ф. Жукова. - М.: ЮНИТИ, 2002. - 623 с.
16. Діденко С. В. Оптимізація управління ризиками в системі фінансового моніторингу банку <http://cibs.ck.ua/files/scipub/didenko379.pdf>
17. Дорман В.Н., Соколова О.С. Хеджирование — как перспективный инструмент управления рыночными рисками. «Финансы и кредит», №41 (281) 2007.
18. Дубова С.Е., Сырбу А.С. Совершенствование государственного регулирования фондового рынка России с использованием рискоориентированного подхода. № 40 (280) 2007.
19. Эволюция концепций риск-менеджмента [Электронный ресурс] / Высшая школа финансов и менеджмента Академии народного Хозяйства при правительстве Российской Федерации. – Режим доступа : <http://www.finmanager.ru/magazin/index.shtml/> – 26.10.2008. – Заглавие с экрана.

20. Энциклопедия финансового риск-менеджмента [Текст] / под ред. А. А. Лобанова и А. В. Чугунова. . – Изд. 2-е., перераб. и доп. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 878 с. – ISBN 5-9614-0285-1.
21. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / Под ред. А.А. Лобанова и А.В. Чугунова. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Алыгана Бизнес Букс, 2007. - 932 с.
22. Клапків М. С. Питання етимології економічного ризику [Текст] / М. С. Клапків // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 14–20.
23. Кучинский К. Риск рыночной ликвидности: вопросы практической оценки. «Банковское дело» №11,2007.
24. Методичні рекомендації НБУ щодо організації та функціонування системи ризик менеджменту в банках України // www.kbs.flint.kiev.ua
25. Морсман Э. Искусство коммерческого кредитования / Эдгар Морсман; Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. - 187 с.
26. Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу до сайту : <http://www.rada.gov.ua>.
27. Плисецкий Д.Е. О классификации банковских активов по уровню кредитного риска. «Банковское дело» №11,2007.
28. Порох А. Банковские технологии в области управления рисками [Электронный ресурс] / А. Порох // Управление финансовыми рисками – теория и практика. – Режим доступа : http://www.finrisk.ru/article/bank_tech/index.html. – 12.04.2011. – Загол. с экрана.
29. Проблемы управления банковскими и корпоративными рисками: Научный альманах фундаментальных и прикладных исследований / Под ред. Л.Н. Красавиной. - М.: Финансы и статистика, 2005.
30. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. - М.: ИНФРА-М, 2007. – 495 с.

31. Риск-менеджмент, банковский надзор и Базель ТТ: «pro» и «contra» банкиров. «Банковское дело в Москве» №9 (129) 2005.
32. Риск-менеджмент [Текст] : учеб. пособ. / В. Н. Вяткин, И. В. Вяткин, В. А. Гамза [и др.] ; под. ред. И. Юргенса. – М. : Дашков и Ко, 2003. – 512 с. – ISBN 5-94798-273-0.
33. Сидоренко В.А. Управління кредитним ризиком у вітчизняних банківських установах / В.А. Сидоренко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. - № 2. – С. 222-229.
34. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: Теорія та практика [Текст] : навч. посіб. / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К. : Політехніка, 2004. – 200 с. – ISBN 966-622-154-3.
35. 323. Стандарты управления рисками [Текст] // Финансовая консультация. – 2006. – № 15. – С. 4–10.
36. Стельмах В. С. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду [Текст] / Стельмах В. С., Міщенко В. І. – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2008. – 287, [1] с.
37. Тронин Ю.Н., Масленченков Ю.С. Управленческие решения: Учеб. пособие для вузов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. - 310 с.
38. Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – 283 с.
39. Черкасов В.Е. Финансовый анализ в коммерческом банке. Учебное пособие для вузов. - М.: Издательство «Консалтбанкир», 2006 . - 320 с.
40. Ершов М.В. О рисках роста и необходимых мерах. «Банковское дело» №12, 2007.
41. Чернова Г.В., Кудрявцев А.А. Управление рисками: учеб. пособие. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. - 160 с.
42. Фастовець М. Проблемні аспекти ризиковості кредитування малого

бізнесу в Україні [Текст] / М. Фастовець // Вісник НБУ. – 2007. – № 2. – С. 38–45.

43. Федоров Е. Практическое применение метода Value-at-Risk для оценки и прогнозирования рыночного риска [Текст] / Е. Федоров // Финансовые риски. – 2007. – № 4. – С. 67–73.

44. Филин С. Неопределенность и риск. Место инновационного риска в классификации рисков [Текст] / С. Филин // Управление риском. – 2000. – № 4. – С. 25–30.

45. Философский энциклопедический словарь [Текст] / под ред. Ильичева Л. Ф., Федосеева Н. П. и др. – М. : “Советская энциклопедия”, 1983. – 836 с.

46. Финансово-кредитный словарь [Текст] : В 3 т. / гл. ред. Н. В. Гаретовский. – 2-е изд., стереотип. – М. : Финансы и статистика, 1994. – Т. 3. – 512 с.

47. Фрост Стівен М. Настольна книга банківського аналітика : гроші, ризики і професійні прийоми [Текст] / Стівен М. Фрост ; пер. з англ. за наук. ред. М. В. Рудя. – Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Букс, 2006. – 672 с.

48. Функціонування Служби з управління ризиками у структурі рейтингового агентства “Кредит-рейтинг” [Електронний ресурс] / Агентство “Кредит-рейтинг” // Офіційний сайт агентства “Кредит-рейтинг”. – Режим доступу : <http://www.credit-rating.com.ua/AnalyticsNews.html/> – 24.03.2011. – Назва з екрану.

49. Хохлов Н. В. Управление риском [Текст] : учеб. пособ. / Н. В. Хохлов. – М. : Юнити-Дана, 2001. – 239 с. – ISBN 5-238-00119-3.

45. Шарп У, Александер Г., Бэйли Дж. Инвестиции: Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 2006. - XII, 1028 с.

50. Ehrenberg Viktor. Versicherungsrecht [Text] / Viktor Ehrenberg. Tom 1. – Leipzig: 1893. – S. 3.

51. Шевченко Р. І. Кредитування і контроль [Текст] : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Р. І. Шевченко. – К.: КНЕУ, 2002. – 183 с.

52. Шевчук І.Б., Орлова О.М. Банківське кредитування в Україні: ретроспективний аналіз і перспективні зміни / І.Б.Шевчук, О.М.Орлова // Сталий розвиток економіки. – 2012. - № 4. – С. 324-328.
53. Щетинін А. І. Гроші та кредит [Текст] : підручник / А. І. Щетинін. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.
54. Kowalewski Eugeniusz. Ryzyko ubezpieczeniowe – podstawowe pojecia i terminologia [Text] // Prawo Asekuracyjne. – 1996. – № 2. – S. 19.
55. Vostatek Jaroslav. Risika a jejich vyznamnost v individualnim pojisteni [Text] / Jaroslav Vostatek // Pojistny obzor. – 1984. – № 2. – S. 37–41.